ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELGELER

Cilt: XII

Sayı: 16

1 9 8 7

2. Baskı

Türk Tarih Kurumu

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 3

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Türk Tarih Kurumu

Birinci baskı : 1987
İkinci baskı : 1993

ALİ FETHÎ OKYAR'IN GÜNLÜK HÂTIRALARI

(30 Nisan 1921 - 16 Ekim 1921)

Dr. FETHÎ TEVETOĞLU

Türk Millî Mücâdelesi ve İnkılâbı Târihi'nin, Atatürk Çağı'nın ön safta gelen ünlü devlet, diplomasi ve politika adamlarından biri Ali Fethî Okyar (Pirlepe, 29 Nisan 1880-İstanbul, 7 Mayıs 1943)'dır. Onun son derece renkli, canlı ve mücâdeleli geçmiş askerî ve siyâsî hayâtı, diplomasi alanında gördüğü başarılı hizmetler, Türk milletinin çok partili demokratik rejime kavuşturulması yolundaki çabaları, Atatürk Çağı târihçilerinin dikkat ve titizlikle inceleyip ortaya koymağa zorunlu bulundukları hususlardır.*

"Atatürk devri, onun için de şöyle böyle bulunmuş olanların, veyâ kendilerini olduklarından başka türlü sandırmak hevesine kapılanların elinde sömürülüp durmuştur" diyen Fâlih Rıfkı Atay, Atatürk'den dinlediği hâtıralar esas tutularak yazılmış *Çankaya*'sında: *"Fethî Okyar, Atatürk'ün O'nu hiç bir zaman fedâ etmeyecek bir arkadaşı idi"* diye vasıflandırdığı Fethî Bey'den sık sık bahsedilir. Bunlardan biri de şudur: *"Mustafa Kemâl, Hükûmet Reisi olarak, kendi dâvâsını birlikde yürütebileceği bir ikinci adam aradığı vakit, aklına ilk gelen İsmet Paşa olmamışdır. Fethî Bey olmuşdur. Fethî Bey şübhe yok, Batı medeniyetçisi idi."*

29 Nisan 1880'de Pirlepe'de doğan Ali Fethî, çiftçilikle uğraşan, çiftlik ve toprak sâhibi Pirlepe'li İsmail Efendi'nin oğludur. Sekiz yaşına kadar Pirlepe'de büyüyen Fethî, ilk öğrenimini Manastır'da tamamlamış (1891); Rüşdiye ve İ'dâdî tahsillerini de bitirdikten (1897) sonra, 1898'de Harbiye'ye girmişdir. 1900'de Harbiye'den me'zun olmuş ve 1903'de Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harbakademisi 56. sınıfının birincisi olarak öğrenimini tamamlamışdır. 3. Ordu kadrosunda ilk kıt'a hizmetine giren Fethî Bey, Mustafa Kemâl'in bulunduğu 1904 me'zunlarından bir yıl önceydi.

Fethî Bey'in sınıf arkadaşları arasında Ali Fuad (Erdem) (Orgeneral), Galatalı Şevket Bey (Albay), Câfer Tayyar (Eğilmez) (Tümgeneral), Kara Vâsıf (Karakol) Bey (Albay), Mustafa (Muğlalı) (Orgeneral) ve Mürsel (Bakû) (Tümgeneral) bulunmaktadır.

İki ayrı sınıfdan bulunmalarına rağmen Ali Fethî (Okyar) ve Mustafa Kemâl (Atatürk), gençlik yıllarından bu yana dâimâ yakın arkadaş olmuşlardır. Birbirlerini seven, birbirlerine güvenen iki dost sıfatı ile, istibdadla mücâdeleden, birlikde *Minber* adlı bir gazete çıkarmakdan, Millî Mücâdele'yi başarıya ulaşdırmaya; Türkiye'yi çok partili demokratik rejime kavuşdurmaya kadar, içinde veyâ başında bulundukları çeşidli vatan ve millet hizmetlerinde aynı saflarda omuz omuza savaşan iki samimî silâh ve dâvâ arkadaşının ideal örneğini vermişlerdir.

* Dr. Fethî Tevetoğlu: Atatürk'ün Dâvâsını Birlikde Yürütmekde İlk Aklına Gelen Arkadaşı: Ali Fethî Okyar, Türk Kültürü, Ağustos 1987, Sayı: 292, ss. 9-17.

1904-1905'de Manastır'da, 1906-1908 yıllarında da sıra ile Edirne, Kesriye, Naslıc ve Selânik'de kurmay subay olarak hizmet ve vazife gören Fethî Bey, bu bölgede istibdad rejimine karşı teşkilâtlanan hürriyet mücâdelecilerine katılmış; gizli İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ordu saflarındaki samimî mensubu ve savunucularından biri olmuşdur.

Meşrûtiyet'in ilânından sonra Paris Ataşemiliterliğine atanan Fethî Bey, (31 Mart Vak'ası) diye târihe geçen olayın 13 Nisan 1909'da vukuu üzerine Selânik'deki İttihad ve Terakki Cemiyeti Umûmî Merkezi'nin ve Ordu Komutanlığı'nın çabası ile, adı Mustafa Kemâl tarafından koyulan Hareket Ordusu teşekkül edince, Avrupa'dan koşup gelen Enver, Hâfız Hakkı gibi arkadaşları ile birlikde o da İstanbul'a yetişmiş ve Müfreze Kumandanlığı yapmışdır.

Tahtından indirilen Sultan II. Abdülhamid'e Selânik'e naklolunacağını Ordu adına Hüsnü Paşa ile Albay Galib ve Binbaşı Fethî Bey bildirmişlerdir. Eski Hâkan'ın yanında bulundurmak istediği oğullarından Şehzâde Abdürrahim ve Mehmed Âbid Efendiler'le, kızları Şâdiye, Ayşe ve Refîa Sultanlar dâhil, 38 kişilik maiyetiyle 27 Nisan 1909 gece yarısı özel bir trenle Selânik'e getirilip Alâtini Köşkü'ne yerleşdirilmesinde muhafızlığına, İttihadcıların centilmenliği ile ünlü subaylarından Kurmay Binbaşı Ali Fethî Bey verilmişdir.

Daha sonra tekrar Paris'deki vazifesine dönen Fethî Bey, 1911 Eylûl'ünde, İtalyan'ların Trablusgarb'ı işgalleri üzerine Tunus'dan sınırı geçerek bu cebhedeki arkadaşı Mustafa Kemâl'in yanına koşmuş ve Trablus cebhesinin korunmasında, bir yıl süren başarı ve yararlıkları ile ün kazanmışdır. İnönü hâtıralarında: "*Bingazi'de Enver Bey, Mustafa Kemâl Bey; Trablus'da Neş'et Paşa, Fethî Bey isimleri, mukavemetin başlıca timsalleri olarak güvenin kaynağı idiler*" demekdedir.

Balkan Harbi çıkınca, müttefik Balkanlılar ordusuna karşı Çanakkale Boğazı'nı savunmak için Bolayır'da teşkil edilen (Bahr-i sefid Boğazı Kuvây-ı Mürettebesi)'ne Kurmaybaşkanı verilen Fethî Bey, burada da çetin bir savunma görevi yapmış; Osmanlı Meclis-i Meb'usânı'nın 2. döneminde Manastır Meb'usu seçilmiş ve Meclis'in feshi üzerine yeniden askerî görevine dönmüşdür.

Balkan Harbi'nin sonunda Ali Fethî Bey, İttihad ve Terakki Fırkası Umûmî Kâtibliği'ni kabul etmişdir.

Fâlih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Hâtıraları'nda şunları belirtmektedir: "*İttihad ve Terakki de Mustafa Kemâl'e esaslı siyâsî bir rol vermekden çekinmişdir. Arkadaşı Fethî Bey'in Parti Umûmî Kâtibliği sırasında onun yardımı ile, bâzı teşebbüslerde bulunmak istemişse de, İttihad ve Terakki Fethî Bey'i Sofya Elçiliği ile İstanbul'dan ayırdı. Mustafa Kemâl de onun Ataşemiliteri olarak memleketten uzaklaştı.*"

1913 yılı Haziranında kendi isteğiyle askerlikden isti'fa ederek Kurmay Yarbay rütbesiyle yedek subay sınıfına geçen ve 10 Ekim 1913'de Sofya'ya Büyükelçi giden Fethî Bey, 4 Aralık 1917 târihine kadar bu görevde kalmış; buradan Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ının 3. döneminde İstanbul Meb'usu seçilmiş ve 7 Muharrem 1337 (Ekim 1918) târihli Hattıhümâyûn ile kurulan Ahmed İzzet Paşa kabinesinde Dâhiliye Nâzırı olmuşdur.

Müşir Ahmed İzzet Paşa (Furgaç), kahraman bir asker olduğu gibi, üstün bir vatansever ve yüksek bir karakter adamı idi. 14 Ekim 1334 (1918) günü kurduğu kabinesinde Adliye Nezâreti'ne eski Şeyhulislâm Ürgüblü Hayri Efendi'yi, Dâhiliye Nâzırlığı'na -az önce de belirttiğimiz gibi-Fethî Bey'i ve Mâliye Nâzırlığına da Câvid Bey'i seçmişdi. Muhâliflerin ve Dâmad Ferid Paşa'nın baskısında kalan Sultan Vahîdeddin, 6 Kasım 1918'de Evkaf Nâzırı Abdurrahman Şeref Efendi'yi Sadrıâzam Ahmed İzzet Paşa'nın konağına göndererek bu üç Nâzırın vazifelerinden uzaklaşdırılmaları suretiyle kabinede değişiklik istemişdi. Buna,

Ahmed Rıza Bey'in: *"Fethî Bey'in bir dakika bile kabinede kalması câiz olamıyacağı"* ifâdesi de eklenince, Ahmed İzzet Paşa, bütün kabine arkadaşlarını toplamış ve çok ağır bir üslûb ile kaleme alınmış istifânâmesinde Pâdişah'ın bu baskısını Anayasa'ya aykırı bir davranış diye vasıflandırarak Hükûmetini toptan isti'fâ ettirmişdir.

1919 Martında, Ferid Paşa Hükûmeti tarafından, İzzet Paşa Kabinesi'ndeki Ürgüblü Hayri Efendi ve Hüseyin Rauf Bey gibi arkadaşları ile berâber tutuklanan Fethî Bey, Bekirağa Bölüğü'nde iki-buçuk ay kadar kaldıkdan sonra, 28 Mayıs 1335 (1919) günü, diğer 66 tutuklu ile birlikde İngiliz kamyonlarına doldurularak Galata'daki Arabyan Hanı'na getirilmişlerdir. Oradan da (Prenses Anna) adlı bir İngiliz gemisine bindirilip Malta'ya sürülmüşlerdir.

30 Nisan 1921'e kadar Malta'da Salvator Kal'asında sürgün kalan Ali Fethî Bey, yedi gruba ayrılmış sürgünlerden ikinci grubu oluşduran eski Dâhiliye Nâzırlarından -13 Temmuz 1926 Salı sabahı İzmir Suikasdı'nda asılan- İsmail Canpolat, eski Aydın Vâlisi Rahmi, eski Adana Vâlisi Cevdet ve Hüseyin Câhid (Yalçın) Beylerle bir arada kalmışdır.

De Robeck'in 6 Aralık 1919 Cumartesi günü gönderdiği üç listeden, "İktidarda bulundukları sırada zulüm yapılmasından sorumlu" sayılanların oluşturduğu 2. listede 21. sırada yazılı bulunan Fethî Bey, 30 Nisan 1921'de sürgünden kurtulup Malta'dan Avrupa'ya geçmiş; burada Osman Nizâmî, Vehib ve Said Halim Paşalar gibi Türk devlet adamları, askerler ve diğer bâzı yabancı diplomatlarla görüşmüş ve İnebolu yolu ile Anadolu'ya geçip, arkadaşı Mustafa Kemâl'in yanında, Millî Mücâdele'ye katılmak üzere yola çıkmışdır.

Ali Fethî Okyar'ın çok muhterem eşleri, tanınmış diplomat ve yazar İsmail Hakkı Alişan Eldem (1879 - 13 Mart 1944)'in kızı rahmetli Galibe Okyar Hanımefendi (İstanbul 1899 - Ankara 15 Aralık 1981) ile, değerli evlâdları Prof. Osman Okyar ve Nermin Kırdar'ın yayınlamak üzere bana tevdi' buyurdukları *(ALİ FETHİ OKYAR'IN GÜNLÜK HÂTIRALARI)* , işte bu târihten başlanarak yazılmışdır.

30 Nisan 1921'den 16 Ekim 1921'e kadar 170 günlük kısa bir zamana âid bulunan bu hâtıralar, Millî Mücâdele Târihi'mizle ilgili mühim noktalara ışık tutmaktadır.

Bir virgülüne dokunmadan aynen sunduğumuz bu kısa notlar hâlindeki değerli günlük hâtıralar, Ali Fethî Bey'in nasıl millî bir duygu, düşünce ve iymanla Ankara'ya koşmuş, Millî Mücâdele'ye atılmış ve eski yakın arkadaşı Mustafa Kemâl'in yanında yer almış olduğunu sergilemekdedir.

Ayrıca bu hâtıralar, diplomasi târihimizin bir önemli bölümünü, Ali Fethî Okyar'ın, 20 Ekim 1921'de imzalanan Türk-Fransız Andlaşması (Ankara İ'tilâfnâmesi)'ndeki hazırlayıcı mühim faâliyet ve hizmetlerini de ortaya çıkarmakdadır.

Ali Fethî Okyar'ın kendi elyazısı ile bir küçük takvim-defterine yazılmış bu değerli hâtıralarını aynen istinsah ederek Türk okuyucularına ve târih araşdırıcılarına kazandırmakla bir küçük millî hizmet görebilmiş olursak, 1939-1940 yıllarında şahsen tanımak şerefine erdiğim bu büyük devlet adamı adaşımın aziz hâtırasına saygı ve bağlılığımın büyük mutluluğunu duyacağım. Bana bu mutluluğu kazandıran Okyar Âilesi'ne şükrânım sonsuzdur.

Çankaya: 31 Ocak 1986
Dr. Fethî TEVETOĞLU

30 Nisan 1921
Malta'dan hareket.

7 Mayıs 1921
Münih'e muvasalat.

11 Temmuz 1921
Roma'ya muvasalat
Hotel Flore'da oda.

13 Temmuz 1921
Roma

Çokdan beri niyet eylediğim bir şeye bu akşam başlıyorum! Günü gününe hâtıralarımı bir deftere geçirmek. Ümid ederim ki bu def'a diğer teşebbüslerime nazaran daha sebatkâr olacağım. Bugün *Nizâmî Paşa* ile Hâriciye'de Umûr-ı Siyâsiye Müdürü *Lago*'yu gördüm. Anadolu Hükûmeti'nin İtalyanlar'a yaptığı sert muâmelelerden pek müştekî. Türkler'e cidden dostâne bir siyâset tâkib eden İtalyanlar'ın bu gibi muâmelelere mâruz kalmaları esbâbını Ankara'da te'sirât-ı hâriciyeye yâni Bolşeviklere atfediyor. Ve şimdi bizimle hemhudud olan ve mâlûmâtına göre hududda pek çok asker cem' eylemekde olan Bolşevikler'le dostluğu bu derece ileri götürmeği Türkler için muzır görüyor.

14 Temmuz

Roma'da bulunduğum bu günler zarfında bittabi' beni en çok meşgul eden mes'ele Ankara'ya gitmek için emin bir yol bulmakdır.

Malta'da iki sene süren esâret hayâtından sonra bir daha böyle bir belâya tutulmamak için ne kadar ihtiyat etsem azdır.

Antalya ve İnebolu tariklerinden İnebolu'yu artık tercih ediyorum. Çünkü vapuru terketmeden yoluma devam edeceğim. Ancak gerek Yunan limanlarına temas ederken gerek İstanbul limanında kalacağım dört gün zarfında hiçbir tehlikeye ma'ruz kalmamak için İtalya Hâriciye Nezâreti'nin muâvenetini isteyeceğim. Bu muâveneti te'min edersem rahat rahat yola çıkabilirim.

15 Temmuz

Yol mes'elesi yine tamâmen takarrür etmemişdir. Bugün Antalya'ya gidecek vapura biraz temâyül var. Ancak Afyonkarahisar'ının Yunanlılar tarafından zabtı havâdisi bu yolun aleyhinde bir delildir.

Filvâkî' Yunanlılar üçüncü taarruzlarına artık sûret-i kat'iyede başlamış oluyorlar. Afyonkarahisar'ının zabtı pek iyi bir havâdis değil. Mâmâfih bu taarruzun da, ötekilerin âkibetine uğraması me'mul. O zaman İzmir meselesi daha kolaylıkla hallolunabilir. Bugün gayet sıcakdı. Albano'da *Vehib Paşa*'da yemek yedik. Romanlarda okuya okuya bende epeyi te'sir bırakan Roma ovasını re'yülayn gördüğümden memnun oldum. Biraz da inkisâr-ı hayâle uğramadım değil.

16 Temmuz

Roma'da bir sıcak gün daha geçirdim. Cidden pek sıcak. Borghese'de bir öğle yemeği. Şâyân-ı esef ki bu bahçeye hiç i'tinâ olunmuyor. Belediye hidemâtı bütün Roma şehrinde pek nâkıs. Sokaklar ikrah edilecek derecede pis ve tozlu. İstanbul'u andıran birçok cihetleri var. Halk akşamüstü kahvehânelerde piyâde kaldırımları üzerinde serinliyor. Berlin, Münih gibi temiz ve muntazam ve her tarafı zümrüd gibi yeşil şehirlerden sonra kurak, tozlu ve sıcak

Türk Tarih Kurumu

Roma şehrine gelince Roma hakkında iyi bir fikir hâsıl olmuyor. Bittabi' Roma'nın da hiçbir şehirde bulunmayan san'at hazineleri var. Bunları da unutmayalım. Mâmâfih ben Münih'de yaşamağı tercih ederim.

17 Temmuz

Şimdi *Nesim Mazliah* ile *Vasfi Bey*'e mektub yazdım. Nafta ve kömür için *Vasfi Bey* tarafından teşkili teklif olunan şirkete dâhil olabileceğime dâir cevablar verdim. Bakalım bu rûyâdan da ne çıkar!

Bugün yine pek sıcakdı. Sabahleyin pazar kalabalığı ile dolu olan Borghese'de bir gezinti, sefarette öğle yemeği. Otelde istirahat. Akşam yemeğini Pariola Tiyatrosu'nda yedik. Ve pek mâhir canbazlar seyrettik.

18 Temmuz

Frascati'ye gayet sıcak bir zamanda azimet ve avdet. Öğle yemeği *Said Halim Paşa* yanında. Frascati pek serin. Roma ile arasındaki iklim farkı şâyân-ı hayret. Akşam *Osman Nizâmî* ile Castello del Cesari'de akşam yemeği. Mehtab ve gayet ılık bir havada müstesnâ bir mvki'de yediğimiz bu yemek, hâtıralarım arasında kalacakdır. Yarın bilet alınacak, pasaport vize ettirilecek, velhâsıl seyahat hazırlıkları.

19 Temmuz

Galibe'yi ne kadar istiyorum! Ayrı yaşamak pek müşkil! Malta'da iftirakdan bu defaki iftirak daha ıztırap verici. Malta'da esâret endişesi diğer her türlü düşüncelere galebe ediyormuş demek. Her hâlde ayrı yaşamak pek müşkil. Bugün İstanbul için bilet aldım. Şimdilik 1500 lira verdim. Mütebâki farkı vapura binerken te'diye edeceğim. Bugün Hâriciye Nezâreti'ne gittik. Şifâhî te'minat aldık. İnşallah fi'liyat bu te'minatı tekzib etmez. Bugün Kütahya'nın sukutu haberini okudum. Kütahya ile Afyonkarahisarı arasında büyük bir muharebenin inkişaf ettiğini de Hâriciye'de duydum. Ümid ederim netice lehimizde olur.

20 Temmuz

Kütahya'nın sukutu teeyyüd ediyor. Yunanlılar ordumuzun mağlubiyetinden ve tâkibine devam olunduğundan bahsediyorlar. Acebâ muharebe-i kat'iye verildi mi? Zannetmek istemiyorum. İnşallah bir, iki güne kadar iyi haberler alırız.

Yarın beni Hâriciye Nâzırı kabul edecekmiş. Yol için emniyet tedâbirinin alındığı da *Osman Nizâmî*'ye bildirilmiş. İnşallah bir sakatlık olmaz.

Burada sıcaklar müdhiş bir surette devam ediyor. Geceleri de hayli sıcak oluyor. Zannedersem terleye terleye bir, iki kilo kaybettim.

Bakalım Hâriciye Nâzırı yarın ne söyleyecek, belki orada iyi haberler de alabileceğim.

21 Temmuz

Gayet kederli ve ye's verici bir gece. Ancak Malta'da iken bu kadar karanlık ve mâtemli günler geçirmişdim. Eskişehir'in Rumlar tarafından işgali. Pek küçük bir ümid kapısı var: Büyük bir muharebe vukua geldiğine dâir bir işâret yok. Eskişehir'i bizimkiler bilâ muharebe terketmişlerse henüz ordu mevcud demekdir. Bu hâlde acebâ birkaç güne kadar bu ordunun mukabil taarruza kalkdığına dâir bir haber alacak mıyız? Bütün mesele burada, ben zannediyorum ki bu haberi yakında alamazsak Yunanlılar dâvâyı kazanacaklardır. O zaman ise gerek şahsî gerek umûmî büyük bir felâketin arefesindeyiz demekdir. İnşallah ya iyi bir haber alır veyâ ben tahminâtımda aldanmış olurum.

Hâriciye Nâzırı, *Lago* gibi beyân-ı şikâyet etti. Her ne ise seyahatım zannederim te'min olunmuşdur.

22 Temmuz

Ümid kapısı gittikçe kapanıyor. Eskişehir'in zabtına dâir Rumlar'ın haberleri doğru ise bizim ordu firar hâlinde demekdir. Birçok silâh ve mühimmat Eskişehir'de bırakılmış. Ne müdhiş ve mâtem-engiz haberler! Demek bütün ümidler ve emeller Rumlar'ın darbesiyle berhavâ oldu! İstikbâlimiz ne olacak? Acebâ iyi günler geçirecek miyiz? Milletin tâlih-i menhûsu henüz mağlup edilmedi mi? Velhâsıl mağlubiyet haberleri tahakkuk ederse pek kara günler geçireceğiz demektir. İnşallah bu sahifeleri ileride okuduğumuz zaman ne kadar esassız bir ye'se tutulduğumu görerek memnun olurum.

Galibe ve çocuklar endişesi olmasa ne hırs ve heyecan ile bu kavgaya atılır ve ölümü arardım!

23 Temmuz

Öğleyin Argano Kahvesi yanında *Picalo Gazetesi* İstanbul'dan iki telgraf neşrediyor: Ordu muntazam çekilmiş ve bütün levâzımatını berâber götürmüş. İkinci telgrafda Afyonkarahisarı ve Dumlupınar'ın alındığı ve her iki cenahdan mukabil taarruza kalkıldığı ve Yunan Ordusu'nun vaziyetinin müşkil bir şekil aldığı yazılıyor. Dünkü mâtem-engiz haberler üzerine ne hayat-bahş beşâretler. İnşallah bu akşam telgraflar bunu te'yid ederler. Ve belki daha iyi haberler verirler.

Telgraflarda yeni bir şey yokdu. Roma'dan ayrılış. Seyahatı *İbrâhim* Bey'le beraber yapıyoruz. Yolda Hacı Davud Vapur Kumpanyası sâhiblerinden biri bize çattı. Oldukça geveze bir şey.

24 Temmuz

Bugün Brindisi'ye muvasalat. Pazar olduğu için her yer kapalı. Esâsen sıkıntılı ve pek küçük bir şehir olan bu yerde pazar münasebetiyle büsbütün can sıkıcı akşamı nasıl yapacağımızı bilemedik.

Vapur da dört saat "rötar" ile geldi. Öğlen "Otel Enternasyonal"de öğle yemeği. Biraz şehirde dolaşdık. Denizde de bir gezinti yapdık. Nihâyet akşam vapura bindik. Şimdi 17 numaralı kamaradayım. Vapurun adı Aventino. Pazar olduğu için hiç yeni bir haber yok.

25 Temmuz

Bu sabah Korfu'ya uğradık. Yunan Bahriye Nâzırı * da bizim vapurda imiş. Avrupa'dan geliyor. Korfu'da elde edilen en yeni Yunan gazeteleri Mustafa Kemal'in mukabil taarruzuna dâir tafsilât veriyorlarmış. 14 Fırka ile yapılan bu mukabil taarruz, gazetenin rivâyetine göre püskürtülmüş ve birçok mühimmat alınmış. Bu haberin sıhhatine pek inanmak istemiyorum. Mâmâfih merakdayım.

Vapur rahatça. Yemekleri pek iyi. Yolcuları arasında ekseriyet Rum ve İngiliz olmak i'tibâriyle pek eğlenceli değil. Aceba Pire'yi de Korfu gibi rahat rahat geçecek miyim?

26 Temmuz

Bütün gün hiçbir limana uğramadan evvelâ Matapan Burnu'na doğru cenub sonra biraz şark ve saat yediden i'tibâren Pire'ye doğru şimâl istikametinde kat'ı mesafe ettik ve ediyoruz.

* Georgios Baltaçis (İzmir 1868 - Atina 1922), Atina ve Paris'de Hukuk tahsil edip dışişlerinde görev almışdır. 1902 yılında politikaya atılmış; 1908'de Dışişleri Bakanı, 1915'de Ulaşdırma Bakanı, 1921'de Tarım ve Bahriye, 1922'de tekrar Dışişleri Bakanı olmuşdur. F.T.

Türk Tarih Kurumu

Yarın sabah 6'da Pire'de olacakmışız. Kapdan şimdiye kadar Yunanlılar tarafından kendisine hiçbir müşkilât yapılmadığını söylüyor.

Yunan Bahriye Nâzırı Türkler'in Yunan plânları hakkında aldandıklarını ve darbeyi başka tarafdan beklediklerini söylüyor. Esâsen pek palavracı görünen ve hakikî bir Yunanlı'ya lâyık bir tafrafuruşluk gösteren bu nâzır taslağı, aceba vaktinden evvel mi gurur ve azamet gösteriyor? Ah bu habersizlik ne fena bir şey!

27 Temmuz

Bugün de denizde habersizlik içinde geçdi. Pire gazeteleri Mustafa Kemâl'in mukabil taarruzuna karşı Rumlar'ın ihrâz-ı muvaffakiyet ettiklerini yazıyorlarmış. Fakat kimse bu gazetelere inanmak istemiyor. Ben bittabî herkesden ziyade inanmak istemiyorum. Yarın Çanakkale'de Türk gazetelerini belki okuyabileceğiz. Pire'yi de kemâl-i sükûnetle geçdik.

Bundan sonra İstanbul vartasını atlatmak kalmıştı. Fakat herşey Ordumuzun muvaffak olmasına bağlıdır. Bakalım!

28 Temmuz

Saat altı. Çanakkale önünde duruyoruz. Bir, iki İtalyan yolcu olarak vapura girdiler. Onlar, muharebeye dâir mâlumat sâhibidirler. Benim için müdhiş bir dakika! Biraz sonra alacağım haberler acaba ne şekildedir! Heyecandan titriyorum. İtalyan doktoru vapura gelmiş idi. Filvâki' Yunanlılar'ın Ankara'ya ilerlediklerini ve birçok esir aldıklarını maatteessüf te'yid etti.

Yıldırımla başımdan vurulmuşa döndüm. Ne müdhiş felâket! Fikrim durgun bir hâlde. Hiçbir şey düşünemiyorum. Gerek şahsî gerek umûmî en karanlık âkibetler beynime hücum ediyor. Ne olacağız? Ne olacağız?

29 Temmuz

Başıma pek çok hârikulâde vak'alar gelmişdir. Rumeli'de eşkıya tâkibâtı, 1908 İnkılâbı, 31 Mart Vak'ası'nı müteakıb İstanbul'a yürüyüş ve Harbiye Nezâreti'ni işgalim, Abdülhamid'i Yıldız Sarayı'ndan çıkarıp Selânik'e îsâlim, Paris'den 1911 Eylûlünde Trablus'a hareketim ve Tunus'dan hududu geçişim, Trablus'da bir sene harb, Balkan Muharebesi'nde Maydos'da, Bolayır'da ve Gelibolu'da Erkân-ı-harb Reisi sıfatiyle harb, 33 yaşında Bulgaristan'a sefaretim, Dâhiliye Nezaretimden sonra Bekir Ağa mahbusiyeti ve 2 sene Malta'da esaret. Bunlar alelâde şeyler değilse de bu akşam bir milyonluk şehir olan İstanbul'un limanında Aventino'da yalnız geçen gece de hiç şüphesiz benim için fevkalâde. Pek yalnızım, fakat kuvve-i mâneviyem geçen geceye nazaran pek iyi.

Ordunun vaziyeti ümidsiz değilmiş!

30 Temmuz

Bugün sabahdan akşama kadar vapurda kaldım. *Rasim Ferid* ve *Sezai Bey*'le görüştüm. Makinenin satılmış olmasına memnun oldum. Hemşirem *(Emine Okyar)* Molvo'da rahatmış.

Vaziyet-i askeriyede bir tebeddül yok. Oraya gidince vaziyet-i mezkûreyi artık yakından görmüş olacağım. Lâkin hareket zamanına kadar yalnız başıma bu vapurda daha üç gün nasıl geçireceğim. Zor şey vesselâm!

31 Temmuz

Bugün öğleden sonra *İzzet Paşa*'nın arzusuna tevfikan kendi hânelerinde misafir kalmak şartıyla vapurdan dışarı çıkdım. Ve şimdi, apartımandan uzun müddet seyretmiş olduğum

Hâriciye Nezâreti'ne mahsus konakda bir odada bulunuyorum. Buradan apartımana atfeylediğim nazar, kalbimde derin bir iz açdı! Orada *Galibe* ile ne güzel yaşıyorduk. Beni *Galibe*'den bu suretle ayırmağa mecbur eden kimselere ne kadar lânet etsem azdır.

Yarın eşyalarımdan bir kısmını almak için *Haydar Bey*'den istifade edeceğim. *İzzet* ve *Sâlih Paşalar*'la vaziyet-i umûmiye hakkında görüşdük.

1 Ağustos

Ne kadar meşgul bir gün! *İzzet Paşa*'da öğle yemeğini yedikten sonra *Monsieur Guindorf*'dan aldırdığım üç sandığı yerleşdirmek üzere vapura gittim. Orada *Memduh Bey* ile görüşdüm. *Galibe*'ye 52, 70'den 600 liralık mark gönderdim. Sonra Ortaköy'ünde *Sezai Bey*'in evine gittim. Oradan *Rasim Ferid*'le Çubuklu'ya, oradan da Bebek'e gittik. Ben yalnız tekrar *İzzet Paşa*'nın evine ve oradan da saat 11'de vapura gittim. Fikren ve vücûden bu derece meşgul olduğum günler azdır.

2 Ağustos

Sabah erkenden rıhtımdan ayrıldıktan ve kontrol edildikten sonra, saat 11'e yakın hareket ve Boğaziçi'nden mürûr ettik. Boğaziçi'nin manzarası pek güzeldi. Deniz pek az müteharrikdi. Vapurda pek iyi doktorlarımızdan birkaç tanesi ile muarefe ettik. İstanbul'dan bilâ hâdise ayrılmış olduğuma memnun olarak geceyi geçirdim.

3 Ağustos

Bugün nihayet kendi toprağımıza ayak basdım. İnebolu manzara i'tibâriyle pek güzel bir kasabacık. *Resneli Nâzım* beni evine misafir aldı. Ve bu geceyi onun evinde geçiriyorum. Eğer Yunan endişesi olmasa iki sene esaretten sonra hür olarak kendi toprağımıza ayak basdığımdan nâşi ne kadar sevinecekdim. Fakat bu endişe her türlü sevinçlere ve ümidlere karşı tehdidkâr dişlerini gösteriyor. Samsun'da Rum tehciri yapılmış. Lâkin Samsun arkasında pek çok Rum eşkıyası varmış. Bakalım yarın bir otomobil bulup yolumuza devam edebilecek miyiz?

4 Ağustos

Akşama kadar otomobil münakaşası. Adam başına 75 lira çok olduğundan otomobil sâhibi *Süleymanoviç*'e (observation) yapıldıysa da te'sir etmediğinden bir günde bizi Kastamonu'ya îsâl edeceğini te'min eden *Dillizâde Vehbi Bey*'in faytoniyle seyahata karar verdik.

5 Ağustos

Alafranga sabah saat üçde faytona bindik ve iki saat karanlıkda yürüdükten sonra manzarası lâtif ve ormanlıklı vâdilerden ve bilâhare platoya vâsıl olduktan sonra dahi çıplak araziden geçerek gece saat 9'da Kastamonu'ya geldik ve *Muhiddin Paşa*'nın lûtfettiği misafereti kabul ettik.

Maatteessüf bizi getiren hayvanlardan biri ölmüş. Filvâki' yokuşu pek ziyâde ve pek dik olan yollar üzerinden hemen bilâ istirahat 94 kilometreyi kat'a kalkışmak biraz ifratkârâne idi. Yarın bir "yaylı" ile yolumuza devam edeceğiz.

6 Ağustos

Ilgaz Dağı'nı kat'ettikden sonra cenub eteğinde Behçet Hanı denilen pis mırdar bir yerde gayet rahatsız bir gece geçirdim. Araba pek seri' gitmiyordu. Ve yokuşları, hayvanlara yardım olsun diye yaya çıkdık.

Ilgaz Dağı ormanları cidden güzel; henüz tahribe uğramayan aksâmı bâri muhafaza edilebilse.

7 Ağustos

Hayvanlardan birinin ayakları tutulmuş. Mâmâfih yolda açılır ümidiyle yola koyulduk. Kal'a Hanı'nda bir kahvaltı. Yokuşları kâmilen yaya çıkdık. Pek çok ârızalı bir araziyi kat'ettikden ve arabanın içinde hayli sıkıldıkdan sonra Çankırı'ya vâsıl olduk. Orada Tahrirat Müdürü *Hüseyin Bey* beni evine misafir etti. Pek rahat ettim. Babası *Galibe*'nin Büyükbabası *Edhem Paşa*'nın ağası imiş. Çankırı'ya yaklaşdıkça lâtif ormanların izlerine bile tesadüf etmek müşkil oluyordu.

14 saatlik bir "yaylı" yolculuğundan sonra otomobilin geldiği haberi ne hoş!

8 Ağustos

Filvâki *Mustafa Kemâl*, Ser-Yâver'i *Sâlih* ile birlikde Çankırı'ya otomobil göndermişdi. Oldukça sıcak bir havada ve hemen bir çölü andıran ağaçsız bir arazide kat'-ı mesafe ettik. Çankırı'dan geçen suyun her iki tarafında pek az yer ekilmiş. Halbuki burası pek münbit görünüyor. Öğleyin Tüney'de bir kahvaltı. Dâimâ inişli yokuşlu bir araziyi geçerek Ankara'nın bağlarına geldik. Hiç fena değil. Ankara'da Meclis binasında *Mustafa Kemâl*'e mülâki oldum. Akşam epey konuşduk.

9 Ağustos

Öğleden sonra *Re'fet* ve *Fevzi Paşalar*'ı ziyâret. *Yusuf Kemâl*'i Harbiye Riyaseti'nde *Mustafa Kemâl* ile birlikde gördüm. Hayli oturdukdan ve vaziyet-i harbiyeyi anladıkdan sonra *Adnan Bey*'in evine gittik. Ve geç vakit istasyona avdet ettim. Avdette *Mustafa Kemâl*'in bağına gittik ve orada akşam yemeğini yedik.

10 Ağustos

Hafif bir başağrısı ile kalkdım. Birkaç ziyaretçi öğleden evvel zamanımı işgal etti. *Mustafa Kemâl*'in bağında güzel bir banyo. Saçlarımı da kesdirdim. Yemekden sonra *Yusuf Kemâl*'in yanına gittim. Başağrısı ziyâdeleşdi. Akşam *Salâh Cimcoz*'un yanına gittik. Ve bu hoş sohbet zat ile saat 11'e kadar kaldıkdan sonra istasyona avdet. *Mustafa Kemâl*, İstanbul mebusluğu tahakkuk ettikden sonra Dâhiliye Vekâleti'ne geçmekliğimi münasib görüyor. Başağrısı *Osman Nizâmî*'nin hapı ile geçdi.

11 Ağustos

Bu gece saat 2'ye doğru cebheden gelen raporlara göre düşman kuvve-i külliye ile mevzilerimize yaklaşıyor. Demek bir, iki gün sonra muharebe olacakdır. Milletin tâliini halledecek olan bu muharebe neticesine ne büyük helecan ile intizar eylediğim, târifden müstağnîdir. Bittabi' bu helecan az çok endişe ile karışıkdır. Bugün Meclis'e gitmiş ve Büyük Millet Meclisi'nin müzâkerâtını dinlemiş idim. Yarın sabah *Mustafa Kemâl* cebheye hareket ediyor.

12 Ağustos

Bütün gün istasyon binasında *Caprini*'ye ve âmirine Fransızca mektub. Geceyi yalnız bu binada geçirmek cidden sıkıntılı. Husûsiyle vukuât-ı mühimmenin arefesinde bulunmak hissi, kalbi büsbütün tazyik ediyor. Vapurda Çanakkale'ye ve daha doğrusu İstanbul'a kadar devam eden müz'iç endişeler tekrar baş gösteriyor. Acebâ meserretli günler görecek miyiz?

13 Ağustos

Düşmanın meşhud olan ileri harekâtının ciddî bir taarruz mukaddemesi olduğuna henüz kanaat hâsıl olmamışdır. Bu tavriyle vakit kazanmak imkânı hâsıl olmuşdur. Dün geceyi *Adnan Bey*'in evinde geçirdim.

14 Ağustos

Vaziyette mühim bir tebeddül yok. Bu akşam ilk brici oynadık.

15 Ağustos

Bayram olmak münasebetiyle bâzı ziyâretler. *Caprini* ve âmirine yazılan mektubları göndertmemek için *Yusuf Kemâl* zannederim uğraşıp duruyor. Anlaşılmaz bir şey!

16 Ağustos

Gayet sıkıntılı bir gün. İshalden muztarib olarak yatakdan kalkdım. Başağrısı, ayaklarımda hararet. Velhâsıl pek müz'ic bir hâl. Müshil aldım. Ve te'sirini gördüysem de hararet henüz inmemişdir. Dışarıda da pek sıcak ve pek sıkıntılı bir hava.

Buraya geldim geleli o kadar boğucu bir hava devam ediyor ki, zannedersem ömrümde fena havadan bu kadar muztarib olmamışdım. *Mustafa Kemâl*'in kaburga kemiği attan düşerken kırılmış. Bugün cebheden buraya geldi. Fakat ehemmiyetsiz olduğu için yarın gidiyor.

17 Ağustos

Düşman bu akşam artık mevzilerimize yaklaşmış bulunacak. Yarın muharebe başlıyor demekdir. Bütün millet tâlii, bu harbin neticesine bağlıdır. Binâenaleyh pek büyük alâka ile bu neticeye muntazırız. Ankara muhiti daha ziyâde ric'ati düşünüyor. İnşallah bu düşünce haksız çıkar. Bakalım çok geçmez öğreniriz.

24 Ağustos

Bugüne kadar deftere bir şey yazamadım. Her gün muharebenin başlamasına intizar ile bittabi' sıkıntılı olarak geçdi. Fakat ancak bugün mevzilerimize taarruz edildi. Şimdiye kadar düşman hazırlık yürüyüşleriyle vakit geçirdi. Ve sol cenahımıza karşı büyük kısmını topladı. Bu sabah şafakla taarruz etmiş. Bundan başka bir mâlûmat alınmadı. Neticeye en şiddetli merak ve endişe ile intizar ediyorum. Dört beş günden beri *Rasim* Bey'le beraber yaşıyoruz. Allah kendisinden râzı olsun. Yalnızlığımı tahfif etti. Ve ekseri Manastıra âid hâtıraları ihyâya vesile oldu.

25 Ağustos

Korkunç bekleyiş saatleri. Gelen haberler düşmanın Beylik Köprü'yü (şimendöferin Sakarya'yı katettiği yerde) geçerek taarruz ettiğini, taarruzun tard edildiğini, düşmanın imdad aldığını, bizimkilerin mukabil taarruza kalkdığını, Yıldız Tepe'ye dahi şiddetle taarruz ettiğini (Yıldız Tepe, Sakarya ile Ilıca Suyu'nun dirseğindedir) cenubdan dahi şiddetle taarruz eylediğini ve sol cenahda topçu ve hafif piyâde muharebesinin cereyan eylediğini söylüyor. Düşman şâyân-ı kayıd hiç bir muvaffakiyet elde etmemişdir. Fakat vaziyet henüz kararsızdır. Yarına kadar korkulu bekleme saatleri.

26 Ağustos

Sabah raporu vaziyetin pek tebeddül etmediğini söylemekle beraber nikbinânedir. Öğleden sonra gelen raporda Beylik Köprü'de iki fırka ile taarruz etmek isteyen düşmana karşı mukabil taarruza kalkıldığını, Yıldız Tepe'ye karşı yapılan taarruzun hiç ilerlemediğini, cenubda düşmanın hatlarımız önünde tevakkufa mecbur olduğunu ifâde ediyor. Öğleden sonra saat 3'de karargâhdan gelen raporda Yıldız Tepe karşısında iki fırka tahmin edilen düşman taarruzunun kâmilen kırıldığını ve topçusunu geriye almağa teşebbüs ettiğini ve bâzı kolların geriye gittiğini söylüyor. Bunu ilk beşaret haberi telâkki ettik. İnşallah bu haberler çok geçmez temâdi eder.

27 Ağustos

Dünkü nikbinliği bu sabahki rapor bedbinliğe tahvil ediyor. Düşman Beylik Köprü'den iki fırka ile taarruza berdevam. Cenubda Ilıca Suyu boyunca sekiz fırka dün öğleden sonra şiddetle taarruz etmiş. Sakarya'dan Kanlıgöl Köyü'ne kadar dört fırkanın taarruzu zâyiatla reddedilmiş. Fakat diğer dört fırkanın taarruzu kısmen reddedilmiş kısmen de yeni mevzi'ler alınmışdır. Bugün öğleden sonra raporu sol cenahdan gelen tehlikenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösterecek. Mübhem, karışık haberler daha doğrusu habersizlikler dolayısıyla bugün öğleden sonra ve gece, en sıkıntılı zamanlardı. Saat 6'da cebheden gelen bir rapor, vaziyette bir tebeddül olmadığını söylüyor.

Bu sabah müdhiş bir patırdı ile uykudan uyandım. Meğer bir vagon cebhâne ateş almış.

28 Ağustos

Bugün taarruzun beşinci günü. Öğle raporu her tarafda düşman taarruzlarının tardedildiğini ve mevzilerimizin muhafaza edildiğini söylüyor. Pek iyi bir alâmet. Düşman bittabi' kuvve-i taarruziyesini ilânihâye muhafaza edemiyeceğinden çekilmeğe mecbur olacağı tahmin ediliyor. Bizim ise mütemâdî takviye kıtaatı ile cebhâne kuvvetimiz hemen eksilmiyor. Askerin kuvve-i mâneviyesi iyi. Bakalım!.

29 Ağustos

Bu sabahki rapor, dün öğleden sonra düşmanın sol cenahda ve Beylik Köprü'de bâzı muvaffakiyetlerini kaydediyor. Öğleden sonra ise rapor pek geç geldiği için bedbînâne düşünceler meydan aldı. Pek sıkıntılı birkaç saat geçirdim. Nihâyet gelen raporda düşmanın iki fırka ile sol cenaha ve bir fırka ile merkeze hücum ettiği ve muharebenin devam eylediği ve hücumlarında düşmanın muvaffak olmadığı bildiriliyor. Bir mânâ çıkaramadım. Her hâlde endişe var. *Galibe*'den Roma'dan beri mektub alamadığım için dahi pek sıkılıyorum.

30 Ağustos

Bir intizar günü daha geçirdim. Düşman yalnız Beylik Köprü'den sabahleyin hücum etmiş. Öğleden sonra ne yapdığı henüz mâlûm değil. Taarruzun yedinci günü olduğu hâlde düşmanın inad ve ısrârı, mûcib-i hayrettir. Artık def' olub gitmesi lâzım gelirken behemehâl muvaffak olmak için mezbuhâne çalışıyor gibi görünüyor. Ümid ederim ki bütün mesâisi kendisine azîm telefattan başka bir şey getirmeyecekdir.

31 Ağustos

Vaziyet gittikçe daha ümidsiz oluyor. Dün öğleden sonra merkezdeki dördüncü grubun sağ cenâhına hücum eden bir süvari fırkası ve alayı piyâdenin tazyiki ile bu cenah kırılmağa mecbur olmuş ve binâenaleyh tekmil dördüncü grubun ve dolayısiyle diğer grupların vaziyetleri tebdil olunarak evvelki hattan lâakal on kilometre şimâlde bir hat tutulmuşdur. Bugün alınan rapora göre düşman şimdi Polatlı'da bulunan sağ cenâhımıza şiddetle hücum etmiş. Allah Mâliye Müfettişi *Muhtar*'ın hediyesinden râzı olsun. Bu sâyede geceyi oldukça kedersiz geçirmeğe muvaffak oldum.

1 Eylûl

Bu sabahki rapor bir az nikbînâne idi. Dün Çal Dağı'na yerleşmek isteyen düşman tardedilmiş. Diğer hücumları dahi zâyiat ile reddedilmiş. Fakat akşama kadar hiç bir haber gelmedi. Binâenaleyh bugünkü vukuattan hiç mâlûmat yok. İyi bir şey olsa çabuk mâlûmat verilir nazariyesine göre habersizlik daha ziyâde fena bir mânâyı ifâde eder. Bu i'tibarla sabahki nikbinlik yerine muzlim fikirler kaim olmağa başladı. Hele yarına kadar bekleyelim bakalım ne duyacağız.

2 Eylûl

Dün düşmanın hücumları tardolunmuş. Yalnız sağ cenahda Polatlı sırtlarında mevziî bir muvaffakiyet kazanmış. Bu sabah yine aynı cenahda piyâde ve topçu ateşi teâti olunuyormuş. Öğleden sonraya dâir bir haber alınmadı. Yarın öğreneceğiz. Bugün öğleden sonra düşmanın şiddetli hücumlarına intizar olunuyordu. Bilmiyorum büyük sevinç ve zafer günlerinin arefesinde miyiz? Yoksa Ankara'nın son günlerini mi yaşıyoruz?

3 Eylûl

Dün öğleden sonra düşman Çal Dağı'nı ele geçirmiş. Bizim hat dört, beş kilometre geriye alınmış. Bugün cebhede sükûnet var. Şimdiye kadar düşmanın tefevvuku devam ediyor demekdir. Verdiği zâyiat ile bu tefevvukun zâil olduğunu görecek miyiz? Yoksa bu tefevvuk zâil olmadan bize kat'i bir darbe vurabilecek midir? Veyâhud iş tahminin fevkında uzayıp gidecek midir? İstikbâl bunu gösterecekdir.

4 Eylûl

Bugün düşmanın taarruza hazırlandığına dâir gelen mâlumattan başka bir şey olmadı. Yarın bu taarruza intizar olunuyor. *Muhtar* yine bir mikdar erzak hediye etmiş olduğundan fikrimi ihâta eden bulutları dağıtmaya muvaffak oldum. *Galibe*'den hiç bir mektub daha almadım. Ben de hemen on gündür bir şey yazmadım. Yazmak için hep neticeyi bekliyorum. Bu netice de teehhür edip gidiyor.

5 Eylûl

Dün düşmanın sağ cenâhımıza yapdığı taarruz kendisi için telefât-ı azîme ile reddedilmiş. Öğleden sonra bir fırka ile taarruz ettiğine dâir bir haber işittim. Her hâlde vaziyet daha nikbinâne bir surette görülmekdedir. Gûyâ düşmanın kuvve-i taarruziyesi kırılmış. Doğru ise pek iyi bir şey.

Bu sabah bir düşman tayyaresi bizi ziyâret etti. Ve istasyon civârına birkaç bomba attı. Bir vagon ve müteâkiben yanındaki diğer bir vagon ateş aldı. Başka zâyiat olmadı. İnsanca 2, 3 telef var.

6 Eylûl

Bugün ufk-ı ümid ve intizarda ufak bir ışık peydâ oldu. Merkez karşısındaki düşmanın dağınık kıtaatı içtima' etmek üzere "Sivri"ye doğru geri gitmiş. Diğer bir fırkanın dahi Sakarya *sol cenahında toplandığı görülmüş. Başka bir hareket olmamışdır.* Yalnız uzakdan topçu ateşi. Bu mâlumattan, düşmanın çekilmek istediği istidlâl olunuyor. Fakat asıl kat'î mâlûmâtı yarın alacağız. Bugün *Galibe*'den 9 ve 14 Ağustos târihli iki mektub aldım ve pek sevindim. Cevab da yazdım.

7 Eylûl

Bugün de matlub olan kat'î mâlûmât gelmedi. Her ne kadar cebheden sükûnet olduğu bildiriliyorsa da düşmanın çekildiğine işâret edecek hiç bir mâlumât yok. Teslim olan iki Bulgar, düşman ordusunun hâlini pek karanlık gösteriyor. Ben ifâdelerinin mübalâğadan ârî olmadığını zannediyorum. Her hâlde bugün düşmanın çekildiğine dâir havâdis gelmemiş olması bir az bedbinlik tevlid etti. Acebâ bu harb bu şekilde müzmin bir hâl mi alıyor? O zaman bittabi' fena olur.

8 Eylûl

Şübhe günleri devam ediyor. Keşf-i taarruzîler yapılmış, bâzı yerlerde düşman siperlerine girilmiş. Hayli zâyiât verdirilmiş düşmandan bomba, tüfenk ve mitralyoz alınmış.

Bâzı yerlerde de kesif piyâde ve mitralyoz ateşine tesadüf edilmiş. Bir düşman fırkasının karışık surette de "Sivri"ye doğru geri gittiği görülmüş. Ben zannediyorum ki artık düşman bîtab düşmüş ve ric'at bile etmişdir. İnşallah bu tahminimde haklı çıkarım. *Mustafa Kemâl* karargâha dâvet eylediği için yarın sabah oraya gidiyorum. *Yusuf Kemâl* berâber.

9 Eylûl

Dokuz Eylûl'de Mallı Köyü'ne oradan Elâgöz Karargâhı'na gittim. Mallı Köy istasyonunda düşmanın ric'at ettiğini anlar gibi oldum. Karargâh henüz pek emin değil. Yemekden sonra Mallı Köyü'ne avdet ve oradan trenle Polatlı istasyonundan evvel bir yarmaya geldik. Karargâh trendedir. Gittikçe düşmanın ric'at ettiğine emniyet olunuyor.

10 Eylûl

Bu sabah erkenden "Gordium" şarkında *Kâzım Bey*'in kumandasındaki müretteb Kolordu'nun tarassud mahallinden Duâ Tepe'ye yapılan taarruzu seyrettik. İlk zamanlarda müteredddid gibi görünen vaz'iyet, öğleye doğru lehimize inkişaf etti. Ve saat birbuçukda Duâ Tepe'ye askerlerimiz çıkdı. 57. Fırka, "Karadağ" denilen tepeye doğru topçu ateşi altında yürüdü. Akşama doğru düşmanın külliyetli telefat verdiğine ve altı top bırakdığına dâir haberleri işittik. Bugün tayyare, düşmanın kat'î surette ric'at ettiğini bildirdi. Bittabi' sevincimize nihâyet yok. Diğer kolordulardan -gruplardan- müsaid haberler gelmişse de akşama doğru bunların düşmanın mukabil taarruzu karşısında püskürtüldükleri haberi keyfimizi kaçırdı.

11 Eylûl

Sabah daha erkenden *Âsım Bey*'in telâşlı seslerinden uyandım. Demek iyi gitmeyen bir şey var! Filvâki, en sol cenahdaki *İzzeddin Bey* fırkalarının düşmanın mukabil taarruzu üzerine darmadağınık geri döndüklerine dâir haber geldi. Geceleyin düşman daha bir iki yerde mukabil taarruz yapmış ve eski mevzilerini almış. Sabahki te'sir o kadar iyi değil! Düşmanın bütün kuvvetiyle henüz yerinde durduğuna hükmolunmak isteniyor. Tayyare raporu ise düşmanın ric'atını kat'i surette te'yid ediyor. Her hâlde bugün Ilıca'nın solunda hiçbir düşman kıt'ası yok. Vaziyet sarih olmadığından bugün hiç bir hareket yok. Akşama doğru düşmanın ric'atine kuvvetle delâlet edecek haberler geldiğiden kalbler daha ferah. Yarın düşmanı tâkib için tertibat var.

12 Eylûl

Bugün pek ferahlı geçdi. Öğleden sonra *Kâzım Bey*'in tarassud mahalline gittik. Ve Kartal Tepe'ye yapılan taarruzu seyrettik. Düşmanın müteaddid kollarla ric'at ettiği her tarafdan te'yid olunuyor. Şimdi düşmanı kaçırmamak ve geçit hareketi yaparken tazyik edip ric'atini inhizâma kalbetmek lâzım. Akşama doğru Kartal Tepe elimize geçdiği gibi taarruzun daha ilerilere sürülmesi için emirler verildi. Ancak sol cenahdaki gruplar düşmanı şiddetle tâkib edeceklerine düşmanın terkeylediği mevzii işgal ile vakit geçiriyorlar. Beşinci Süvari Grubu vazifesini iyi anlamış. Düşmanı cenubdan iyi sıkışdırıyor. Akşam 11'e doğru yorgun olarak karargâha döndük ve ikide yattım.

13 Eylûl

Bu sabah pek mes'udum. Müretteb Kolordu'dan gelen haberler pek iyi. Düşman münhezim ve perişan. Sakarya köprülerine yığılmış hayli malzeme terk etmiş. Birçok da maktul var. Beylik Köprü cenubunda kalan düşman kollarını esir etmek ümidi var. Tannenberg'den bahsolunuyor. Biraz sonra tayyare raporu Sakarya'nın şarkında hiç bir düşman neferi kalmadığını söyledi. Şimdi esir bir neferle görüşdüm. 150 mevcudlu bölüğü

40'a *tenezzül* etmiş. Bir haftadan beri ekmek yememişler. Ahvâl-i mâneviyesi pek düşkün. Zannederim ki, Eskişehir'e kadar düşmandan pek az biri kalacak. Müdhiş bir perîşânî alâmeti var. Bu derece parlak bir muzafferiyet her türlü ümidlere yol açmışdır. İnşallah milletimiz artık felâh bulur. Ve bu harb de uzun bir sulha artık mukaddeme olur.

14 Eylûl

Yarma denilen yerden Karargâh Treni dün akşam Polatlı'ya tekarrüb etmişdi. Bugün kıtaât düşmanı ta'kib için Sakarya'yı geçmeğe çalışdılar. Müretteb Fırka'dan iyi haberler alındı. Fethoğlu Köprüsü'nü düşmanla kapalı bulunca daha garbda bir köprüden Sakarya'yı geçerek Fethoğlu Köprüsü'ndeki düşman taburunu arkadan basdırmış ve darmadağınık suya atmış ve kendisi köprüde yerleşmiş. Süvari Kolordusu da bu fırkaya iltihak etmek üzere yolda. Düşman henüz Sakarya garbında hâl-i istirahatta görünüyor. Ben burada durmayarak Eskişehir'e kadar çekileceğini tahmin ediyorum.

15 Eylûl

Fethoğlu Köprüsü'nden sonra Müretteb Fırka, Sivrihisar'daki düşmanla telefonla konuşup onları aldattıkdan ve fırkasına bir otomobil dolusu Yunan ekmeği celbettikden sonra Bâlâhisar'a gitmiş ve oradan da ayrıca telefonla görüşerek düşmanı iyiden iyiye iğfal ettikden sonra Sivrihisar'ı basmış; birçok esir almış; birçok Türk esirlerini kurtarmış.

Düşmanın tamâmen gerilerinde icrâ-i hareket eden bu fırkadan pekçok şeyler ümid olunuyor. Süvari Kolordusu düşmanın kollarını hedef ittihaz ettiği hâlde Yunanlılar aç kalabilirler. Pek arzu ederim ki bu kolordu kumandanı olayım. Düşman kısm-ı küllîsinin garba yürüdüğü görülmüşdür.

16 Eylul

Dün akşam *Re'fet Paşa* karargâha gelmişdi. *Mustafa Kemâl*'in rütbesi konuşuldu. Bugün öğleden sonra saat üçbuçukda Ankara'ya avdet için tren hareket etti. *Mustafa Kemâl* attan düşdükden sonra ciğerinde rahatsızlık hissediyor. Muâyene ve tedavisi lâzım.

İstasyonda istikbal. Ben yine bir hafta evvele kadar pek müz'ic geceler geçirmiş olduğum istasyon civarındaki binadayım. Fakat vaziyet ne kadar sükûnetli! Bir aydan beri tâkib eden kâbus artık mündefi' olmuşdur. Lehülhamd düşmanın makhuriyetini re'yülayn gördüm. Mesele şimdi onu şiddetle tâkib edebilmektedir.

17 Eylûl

Benim mazbata bâzı muhâlif meb'uslar tarafından dûçâr-ı i'tiraz olmuş ve hayli münakaşalar cereyan etmiş. Bu sebebden bugün biraz canım sıkıldı. Bugün *Papulas*'a âid nişanların Sivrihisar'da ele geçdiğine dâir haberler geldi. İki erzak koluna da taarruz edilmiş. Bu kollar iz'âç edildiği hâlde ben zannediyorum ki düşman Eskişehir'de dahi duramıyacak.

19 Eylûl

Mustafa Kemâl büyük ve siyâsî nutkunu söyledi. Benim meb'usluğum da bin müşkilâtla ve *Mustafa Kemâl*'in şahsî müdâhalesiyle geçdi. Hakkımda muntazam bir propaganda yapıldığı anlaşılıyor. Bu propagandanın nereden geldiğini henüz anlayamadım.

Akşam *Midhat Bey*'in evine dâvetli idik. Geç vakit avdet. Artık diğer bir eve naklettim. İstasyon dâhilinde ve Paşa'nın evine bitişik bir katlı bir ev. Bunu her hâlde tercih ediyorum.

Franklin Bouillon bu akşam Ankara'ya gelmişdir.

20 Eylûl

Mustafa Kemâl'de déjeuner. *Adnan* ve *Hâlide Hanım* beraber. Avdette *Sarou*'yu ve *Franklin Bouillon*'u gördüm. İngiliz Generali *Harrington*'ın beni İstanbul Hükûmeti'nden berâ-i tevkif

istediğini işittim. Gûyâ İstanbul'da komplo yapmışım. Bu general mutlaka mecnun bir şey olacak. İstanbul'a girmeden orada nasıl komplo tertib edebilceğimi hiç düşünmemiş galiba. *Sarou*'nun iade-i ziyâreti ve *Receb Bey*'le beraber Yahşihan'dan gelen erzakdan müstefid olarak yatağa girdim.

21 Eylûl

Bütün gün hiç odadan çıkmadım. *Galibe*'ye mektub yazdım. Ve *Das türkische Reich* nâm iktisadî kitabı tercüme etmekle meşgul oldum. Akşam *Receb Bey*'in erzakından müstefid oldum. Şimdi bana *Mehmed* isminde Söğüd'lü bir asker hizmet ediyor.

22 Eylûl

Meclise gittim. Akşama doğru avdet. Ve terceme ile meşgul iken *Mustafa Kemâl*'den Hey'et-i Vekile'ye gitmek için bir dâvet geldi. Gittim. *Franklin Bouillon* ile müzakereye me'muriyetim tebliğ olundu. Sonra berâber buraya avdet ve geç vakte kadar *Receb Bey*'in erzakından müstefid olduk.

23 Eylûl

Bu sabah ve öğleden sonra Hâriciye Vekâleti'nde *Franklin* ile yapacağımız müzâkerâta nasıl başlayacağımızı kararlaşdırdık. Ve saat beşde kendisiyle görüşdük. Bugün yalnız kendisinin getirdiği metin hakkında verdiği izahatı dinledik. Yarın cevablar vereceğiz. Ben Türklerin kısm-ı âzamını bizim hudud dâhiline almağı teklif etmek ve ısrar etmek istiyorum. Arkadaşlarımı biraz bu noktada zaif görüyorum. Hemen cede etmeğe pek mütemâyil görünüyorlar. Yarın vereceğim cevabı hazırladıkdan sonra şimdi yatağa gireceğim.

1 Ekim

Franklin Bouillon ile müzâkerât dört-beş günden beri hâl-i tevakkuftadır. Hudud meselesinde anlaşmak kabil olmadığı için müzâkerâta devam edip etmemek meselesini Paris'den sordu. Şimdiye kadar cevab gelmedi. Diğer meselelerde anlaşmak mümkün görünüyorsa da müessesât-ı ecnebiye ve akalliyet meseleleri de hayli müşkilât dâvet edecek. Her ne ise dün kendisine Fransız esirlerini tahlis ettiğimi haber verdiğim zaman pek sevindi. Bu haberin kendisi üzerinde iyi te'sir yapdığı gibi Fransa'da da lehimize te'sirât yapacağına eminim.

4 Ekim

Franklin Bouillon henüz Paris'den cevab almadı. Fransız esirleri meselesi Meclis'de aks-i sadâ hâsıl etti. *Yusuf Kemâl Bey* de şâyân-ı i'timad değil. Bundan başka bugün Meclis'de Koçgiri hâdisesi müzakeresi cereyan etti. Akşam *Edib, Yusuf Kemâl,* ben, *Münir, Sarou* ve *Franklin* berâber yemek yedik ve bric oynadık.

11 Ekim

Dün Dâhiliye Vekili intihab olundum. Dün Akşam *Franklin Bouillon* ile netice-i müzâkerât Hey'et-i Vekile'de konuşuldu. Ve yarınki Meclis'de müzâkeresi takarrür etti. Hey'et-i Vekile hudud meselesinde ısrar etmiyor. Bu sabah Dâhiliye'de işe başladım. Öğleyin bâzı noktaları *Franklin* ile görüşdüm. Müessesât-ı ecnebiye meselesinde Osmanlı kanunlarına aykırı harekâttan mezkûr müesseselerin ictinâb edeceklerine dâir fıkra dercini kabul etti. En dikenli bir mesele hâl olundu. Öğleden sonra Hey'et-i Vekile'ye neticeyi söyledim. Memnuniyet. Sonra İngilizlerin Mîsâk-ı Millî dâiresinde sulh yapmağa arzukeş olduklarına dâir *Hâmid Bey*'in telgrafı okundu ne âlâ. Grubda müzâkerâta dâir izah verdim. Ondan sonra *Münir Bey*'le birlikde *Franklin* karşısında sonuncu bir müzakere yapdık. Yalnız yemek yedim.

KÂZIM BEY (daha sonra *Tümgeneral Kâzım SEVÜKTEKİN*) (İstanbul 1877-1949): İstiklâl Harbimizin ünlü komutanlarından biri bulunan Tümgeneral *Kâzım Sevüktekin*, 30 Haziran 1921'de Anadolu'ya geçerek Sivrihisar ve yöresi komutanlığına atanmışdı. *Ali Fethî Bey*'in hâtıralarında (12 Eylûl 1921): *"Bugün pek ferahlı geçdi. Öğleden sonra Kâzım Bey'in tarassud mahalline gittik. Ve Kartal Tepe'ye yapılan taarruzu seyrettik"* notunda adı geçen *Kâzım Bey*, bu *Tümgeneral Kâzım Sevüktekin*'dir.

HENRI FRANKLIN BOUILLON (Jersey 1870-Paris 1939): Bu ünlü politika adamı 1898'de *La Volonté*'yi kurmuş, Rappel'de çalışmışdır. 1910, 1919 ve 1923-1936 yılları arasında Sein-et Oise'dan milletvekili ve senatör seçilmişdir. 1919 yılından başlayarak Rhin (Rhein) Cumhuriyeti tarafdarı olduğunu bildirmişdir. Rapallo Konferansı'nda önemli bir rol oynamışdır.

1921-1922 yıllarında Ankara Büyük Millet Meclisi temsilcileri ve *Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk)* ile müzakerelerde bulunmak görevi, Fransız Hükûmetince kendisine verilmişdir. O sırada, Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı bulunan *Franklin Bouillon*, 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelmiş ve Türk Hükûmeti ile gayrı resmî bir temas kurmak istemişdir. Ankara'da kaldığı bu ilk anlaşma zemini hazırlama denemesinde bizzat *Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk)* ile görüşmelerde bulunmuşdur (bk. *Gazi Mustafa Kemâl: NUTUK, İstanbul 1938 baskısı, ss. 422, 444-447*). Daha sonra 19 Eylûl 1921'de Ankara'ya ikinci kez gelişinde, ilişkiler özellikle, *Mustafa Kemâl Paşa* tarafından görevlendirilen *Ali Fethî Bey*'le olmuşdur. Bundan sonra Türk-Fransız görüşmeleri daha olumlu bir yola girmiş ve Sakarya Meydan Muharebesi'ni de Türkler kazanınca, 20 Ekim 1921'de Ankara İ'tilâfnâmesi'ni Fransa Hükûmeti adına *Franklin Bouillon* imzalamışdır.

HÂMİD BEY *(KIZILAYCI HÂMİD BEY, ABDÜLHAMİD HASANCAN)* (İstanbul 1870-İstanbul 28 Kasım 1943): Türk iktisatçısı ve Millî Mücâdele'de Hey'et-i Temsîliye'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin İstanbul'da büyük hizmetler gören diplomatik temsilcisidir. *Yavuz Sultan Selim*'in nedîmlerinden ünlü Türk bilgini ve bestecisi *Hasan Can Çelebi* ahfâdından Şeyhülislâm *Hoca Sa'deddin Efendi*'nin torunlarından *Mehmed Ârif Hikmet Bey*'in oğludur. 1913 yılından bu yana Merkez Kurulu'na seçildiği Kızılay'da gördüğü çok yararlı hizmetler yüzünden (Hilâliahmerci-Kızılaycı) diye anılan *Hâmid Bey*'in işgal altındaki İstanbul'da *Mustafa Kemâl Paşa* ve arkadaşları adına yabancılarla yapdığı görüşmeler çok önemlidir. Millî Mücâdele'nin diplomatik cebhesinde *Hâmid Bey*, çetin, son derece takdire değer hizmetler görmüşdür.

ARISTIDE BRIAND (Nantes 1862-Paris 1932): Ünlü Fransız devlet adamlarındandır. 1906-1921 yılları arasında 11 kez bakan ve başbakan olmuşdur. Dışişleri Bakanı sıfatı ile (1925-1928) LOCARNO ve KELLOG-BRIAND Paktlarının vücuda getirilmesinde baş mimarlık vazifesini görmüşdür. Birleşmiş Avrupa idealinin başlıca savunucularından biri olmuş ve 1926 yılında, Alman Başbakanı *Gustav Stresemann* (1878-1929) ile birlikde Nobel Barış Armağanı'nı kazanmış ve paylaşmışdır. F.T.

istediğini işittim. Gûyâ İstanbul'da komplo yapmışım. Bu general mutlaka mecnun bir şey olacak. İstanbul'a girmeden orada nasıl komplo tertib edebilceğimi hiç düşünmemiş galiba. *Sarou*'nun iade-i ziyâreti ve *Receb Bey*'le beraber Yahşihan'dan gelen erzakdan müstefid olarak yatağa girdim.

21 Eylûl

Bütün gün hiç odadan çıkmadım. *Galibe*'ye mektub yazdım. Ve *Das türkische Reich* nâm iktisadî kitabı tercüme etmekle meşgul oldum. Akşam *Receb Bey*'in erzakından müstefid oldum. Şimdi bana *Mehmed* isminde Söğüd'lü bir asker hizmet ediyor.

22 Eylûl

Meclise gittim. Akşama doğru avdet. Ve terceme ile meşgul iken *Mustafa Kemâl*'den Hey'et-i Vekile'ye gitmek için bir dâvet geldi. Gittim. *Franklin Bouillon* ile müzakereye me'muriyetim tebliğ olundu. Sonra berâber buraya avdet ve geç vakte kadar *Receb Bey*'in erzakından müstefid olduk.

23 Eylûl

Bu sabah ve öğleden sonra Hâriciye Vekâleti'nde *Franklin* ile yapacağımız müzâkerâta nasıl başlayacağımızı kararlaşdırdık. Ve saat beşde kendisiyle görüşdük. Bugün yalnız kendisinin getirdiği metin hakkında verdiği izahatı dinledik. Yarın cevablar vereceğiz. Ben Türklerin kısm-ı âzamını bizim hudud dâhiline almağı teklif etmek ve ısrar etmek istiyorum. Arkadaşlarımı biraz bu noktada zaif görüyorum. Hemen cede etmeğe pek mütemâyil görünüyorlar. Yarın vereceğim cevabı hazırladıkdan sonra şimdi yatağa gireceğim.

1 Ekim

Franklin Bouillon ile müzâkerât dört-beş günden beri hâl-i tevakkuftadır. Hudud meselesinde anlaşmak kabil olmadığı için müzâkerâta devam edip etmemek meselesini Paris'den sordu. Şimdiye kadar cevab gelmedi. Diğer meselelerde anlaşmak mümkün görünüyorsa da müessesât-ı ecnebiye ve akalliyet meseleleri de hayli müşkilât dâvet edecek. Her ne ise dün kendisine Fransız esirlerini tahlis ettiğimi haber verdiğim zaman pek sevindi. Bu haberin kendisi üzerinde iyi te'sir yapdığı gibi Fransa'da da lehimize te'sirât yapacağına eminim.

4 Ekim

Franklin Bouillon henüz Paris'den cevab almadı. Fransız esirleri meselesi Meclis'de aks-i sadâ hâsıl etti. *Yusuf Kemâl Bey* de şâyân-ı i'timad değil. Bundan başka bugün Meclis'de Koçgiri hâdisesi müzakeresi cereyan etti. Akşam *Edib*, *Yusuf Kemâl*, ben, *Münir*, *Sarou* ve *Franklin* berâber yemek yedik ve bric oynadık.

11 Ekim

Dün Dâhiliye Vekili intihab olundum. Dün Akşam *Franklin Bouillon* ile netice-i müzâkerât Hey'et-i Vekile'de konuşuldu. Ve yarınki Meclis'de müzâkeresi takarrür etti. Hey'et-i Vekile hudud meselesinde ısrar etmiyor. Bu sabah Dâhiliye'de işe başladım. Öğleyin bâzı noktaları *Franklin* ile görüşdüm. Müessesât-ı ecnebiye meselesinde Osmanlı kanunlarına aykırı harekâttan mezkûr müesseselerin ictinâb edeceklerine dâir fıkra dercini kabul etti. En dikenli bir mesele hâl olundu. Öğleden sonra Hey'et-i Vekile'ye neticeyi söyledim. Memnuniyet. Sonra İngilizlerin Mîsâk-ı Millî dâiresinde sulh yapmağa arzukeş olduklarına dâir *Hâmid Bey*'in telgrafı okundu ne âlâ. Grubda müzâkerâta dâir izah verdim. Ondan sonra *Münir Bey*'le birlikde *Franklin* karşısında sonuncu bir müzakere yapdık. Yalnız yemek yedim.

16 Ekim

Birkaç gündenberi Meclis'de (Fransız İ'tilâfı) münakaşa olunuyor. Bugün *Ferid Bey, Briand*'ın Âyân'da îrad ettiği nutkunu okurken ırkî esaslar üzerinde hududu kabul ettiğine dâir fıkrayı bir gün evvel Meclis-i Meb'usan'da îrad eylediği nutukda İskenderun etrafında kâfi bir mıntaka-i emniyet te'sisi lâzım geleceğine dâir sözleriyle karşılaşdırmak lâzım geleceğini söylediğim zaman bir tuğyân-ı infial ve i'tiraz koptu. Burası Fransa Meclis-i Meb'usânı değildir diyenler oldu. Pek ziyâde müteessir ve müteessif oldum. *Mustafa Kemâl* ile geceyi istasyonda berâber geçirdik. Canım pek sıkılmış iken teselli dolu sözleri üzerine eski kardeşliğimize olan borçlarımı düşünerek biraz tahfîf-i elem ettim.

(ALİ FETHİ OKYAR'IN GÜNLÜK HÂTIRALARI)'NDA ADI GEÇEN ŞAHISLARDAN BÂZILARI HAKKINDA NOTLAR

OSMAN NİZÂMÎ PAŞA (ölm. 1939): Müşir *Ali Nizâmî Paşa*'nın oğludur. İstanbul'da doğmuşdur. 1880'de Harbakademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak çıkmış; muhtelif elçiliklerde ataşemiliterlik yapmış ve mesleğine dâir bâzı eserler de yazmıştır (*Barometre ile İrtifa' Tâyini*, İstanbul 1305). Meşrûtiyet İnkılâbı'ndan sonra Berlin Büyükelçisi olmuş (16 Ekim 1908-23 Nisan 1913), daha sonra *Said Halim Paşa* Kabinesi'nde Nâfıa Nâzırlığı'na getirilmişdir. Balkan Harbi'nden sonra Bulgar, Sırb, Yunan ve Karadağ murahhaslarından oluşan ve Londra'da toplanan Konferansa, Türkiye'yi temsil için giden Ziraat Nâzırı *Reşid Paşa* başkanlığındaki hey'ette ikinci murahhas *Osman Nizâmî Paşa* idi. Bu konferansdaki diğer Türk temsilcisi de Bahriye Nâzır-vekili *Sâlih Paşa* idi.

LAGO: İtalya Dışişleri Bakanlığı'nda 1921 yılında Politika İşleri Müdürü.

VEHİB PAŞA (KAÇI) (Yanya 1877-İstanbul 13 Haziran 1940): I. Dünya Harbi'nin ünlü komutanlarından olan *Vehib Paşa*, Yanya Belediye Reisi *Mehmed Emin Efendi*'nin oğludur. Büyük babası Yanya Emlâk-i Senîye Nâzırı *Vehib Efendi*'dir. Âile Türkiye'ye Taşkent'ten göç etmişdir. Bu sebebledir ki *Vehib Paşa*'nın yeğeni olan tanınmış iş adamı, şeker fabrikaları kurucusu ve bankacı *Kâzım Taşkent*, bu soyadını almışdır. Balkan Harbi'nde Yanya Kalesi'ni savunurken önemli rol oynayan ve Çanakkale'de Üçüncü Kolordu Komutanı olarak yararlı hizmetler gören *Es'ad Bulkanî Paşa* (1862-1938), *Vehib Paşa*'nın ağabeyidir.

Cesur, atılgan, kahraman bir asker olarak tanınan *Vehib Paşa*, 1897'de Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni birincilikle bitirmiş ve Yemen'de görevlendirilmişdir. Daha sonra Diyarbakır Tümeni Kurmaybaşkanı olmuş ve 1907'de Erzincan'daki Dördüncü Ordu Karargâhı'na nakledilmişdir. Erzincan Harbokulu ile Manastır'daki Harbokulu Müdürlüğü ve Askerî Okullar Komutanlığı sırasında askerî okullarda disiplin ve modernleşme açısından birçok yararlı değişiklikler yapmışdır. İttihad ve Terakki kadrosunda mühim görevler görmüş; Mekke Vali ve Komutanlığı sırasında Şerîf Hüseyin ve oğullarının hâinliklerine karşı yararlı hizmetlerde bulunmuştur.

Yanya savunmasında, Çanakkale savaşlarında büyük hizmetler gören *Vehib Paşa*, Erzurum Kal'asının düşmesinden sonra *Mahmud Kâmil Paşa*'nın yerine komutan verilmişdir. Çetin mücâdeleler sonunda 24 Şubat 1918'de Trabzon'u ve Mart'ta Hopayı alarak, 1914 sınırımıza ulaşmayı başarmışdır. 26 Mart 1918'de, eski sınırları da aşarak Batum üzerine yürümüşdür. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İstanbul'a gelmişdir.

Tevfik Paşa Hükûmetince tutuklanan İttihatçılar arasında *Vehib Paşa* da Malta'ya sürülmüşdür. *Vehib Paşa*, İtalya'ya kaçarak kendini bu sürgünden kurtarabilmişdir.

Yıllar sonra İtalyan-Habeş Harbi'nde görev alan *Vehib Paşa*: "Ben, Habeşistan'a komuta etmek için değil, savaşmak ve yenmek için gittim" demişdir. Eğer elinde modern bir ordu olsaydı, hiç kuşkusuz onu "Türk Hattı"ndan atmaya kimsenin gücü yetmezdi. İtalyanlar, Addis Ababa'ya girip, savaş sona erince, *Atatürk*, Ulus gazetesine: "*Negüs* kendi hükûmet merkezini terketti. *Vehib Paşa*, Türk Hattı'nda dayanıyor" diye demeç vermişdir.

Bir süre İskenderiye'de kaldıktan sonra Türkiye'ye dönen *Vehib Paşa*, 13 Haziran 1940'da hayata gözlerini yummuş ve Karacaahmed Mezarlığı'ndaki ebedî istirahat yerine terkedilmişdir.

NESİM MAZLİAH: I. Dünya Harbi ve Mütareke yıllarında İstanbul piyasasını sömüren Yahudilerden biri. İtalyan teb'ası ve casusu olduğu hâlde Türk Parlamentosu'na girmeği başaran ünlü Yahudi Mason *Emanuele Carasso*'nun piyasadaki iş-ortağı *Nesim Mazliah*'dı.

SAİD HALİM PAŞA (Kahire 1863-Roma 1921): *Kavalalı Mehmed Ali Paşa*'nın torunu ve *Halim Paşa*'nın oğludur. Avrupa'da eğitim görmüşdür. 1888'de Devlet Şûrâsı'na üye; 1911'de Şûrây-ı Devlet Reisi, üç gün sonra Hâriciye Nâzırı olmuş ve 11 Haziran 1913 Çarşamba günü *Mahmud Şevket Paşa*'nın öldürülmesi üzerine Sadrâzamlığa getirilmişdir. 1916 Ocağında Âyan âzâlığına dönmüş; İstanbul'un işgalinde tutuklanarak Malta'ya sürülmüşdür. Sürgünlükleri sona erip bırakıldıkları zaman Avrupa'ya geçmişdir. Roma'da, İttihatçıların ileri gelenlerini öldürmek üzere kurulmuş Ermeni teşkilâtından bir komiteci tarafından öldürülen *Said Halim Paşa*'nın nâşı İstanbul'a getirilerek Sultan Mahmud Türbesi bahçesine, babasının yanına gömülmüşdür.

RASİM FERİD BEY (*Dr. Rasim Ferid TALAY*): 1888'de Trablusgarb'da doğmuşdur. *Mehmed Ferid Paşa*'nın oğludur. 1918'de İstanbul'da *Ali Fethî Bey* ile *Mustafa Kemâl Paşa*'nın ortaklaşa çıkardıkları *(Minber)* gazetesinin imtiyaz sâhibi *Dr. Rasim Ferid*'dir. *Ali Fethî* ve *Mustafa Kemâl*'in yakın arkadaşlarından biri olduğu anlaşılan *Dr. Rasim Ferid (TALAY)*, IV. dönemde (iltihâkı 4 Mayıs 1931) Bursa; V, VI ve VII. dönemlerde (1 Mart 1935-5 Ağustos 1946) Niğde Milletvekili seçilmişdir.

SEZÂİ BEY *(Sezâi Ömer Madra)*: O sıra Ayvalık'da zeytinyağı ticareti ile uğraşan bir tüccardı; İstanbul'da Bebek'de evi vardı.

İZZET PAŞA *(Ahmed İzzet FURGAÇ-Müşir)* (Nasliç-Manastır 1864-Erenköy-İstanbul 1937): Osmanlı İmparatorluğu'nun son Sadrıâzamlarındandır. Kafkas Cebhesi II. Ordu Komutanı ve sonra Kafkas Orduları Grubu Komutanı bulunan *Ahmed İzzet Paşa (Furgaç)*, o yıllarda Bitlis'de görevli *Mustafa Kemâl Paşa*'nın da komutanıydı. *Küfrevî Şeyhi Abdülbâkî Efendi Hazretleri*'nin dostu olan *Ahmed İzzet Paşa*, Küfrevî Dergâhı'na gelmiş ve Nakşıbendî tarikatine girmişdir. Burada tanıdığı *Mustafa Kemâl*'i sevişi; Sadrıâzamlığı sırasında gösterdiği yüksek karakter örneği atılımları ve Millî Mücâdele'yi destekleme çabaları ve özellikle sürgünden doğruca Anadolu'ya geçen cesur ve kahraman *Ali Fethî Bey*'in İstanbul'a gelince eşini ve çocuklarını değil de *Ahmed İzzet Paşa*'yı ziyâreti, dikkatle üzerinde durulacak hususlardır.

M. GUINDORF: Belçikalı Elektrik ve Tramvay Şirketi Müdürü.

MEMDUH BEY: Hasan Cemil (ÇAMBEL) Bey'in ağabeyi.

MUHİDDİN PAŞA *(AKYÜZ)* (İstanbul 1870-Ankara 13 Ekim 1940): İstiklâl Harbimizin ünlü komutanlarından biri ve daha sonraki yıllarda Tahran ve Kahire Büyükelçisi bulunan Tümgeneral *Muhiddin Akyüz*, Eylûl 1920'den Kasım 1921'e kadar (Kastamonu ve Bolu Yöresi Komutanı) idi. *Ali Fethî Bey* 5 Ağustos 1921 gecesi İnebolu'dan Kastamonu'ya geldiğinde *Muhiddin Paşa*'nın sıcak konukseverliği ile karşılanmışdı.

KÂZIM BEY (daha sonra *Tümgeneral Kâzım SEVÜKTEKİN*) (İstanbul 1877-1949): İstiklâl Harbimizin ünlü komutanlarından biri bulunan Tümgeneral *Kâzım Sevüktekin*, 30 Haziran 1921'de Anadolu'ya geçerek Sivrihisar ve yöresi komutanlığına atanmışdı. *Ali Fethî Bey*'in hâtıralarında (12 Eylûl 1921): *"Bugün pek ferahlı geçdi. Öğleden sonra Kâzım Bey'in tarassud mahalline gittik. Ve Kartal Tepe'ye yapılan taarruzu seyrettik"* notunda adı geçen *Kâzım Bey*, bu *Tümgeneral Kâzım Sevüktekin*'dir.

HENRI FRANKLIN BOUILLON (Jersey 1870-Paris 1939): Bu ünlü politika adamı 1898'de *La Volonté*'yi kurmuş, Rappel'de çalışmışdır. 1910, 1919 ve 1923-1936 yılları arasında Sein-et Oise'dan milletvekili ve senatör seçilmişdir. 1919 yılından başlayarak Rhin (Rhein) Cumhuriyeti tarafdarı olduğunu bildirmişdir. Rapallo Konferansı'nda önemli bir rol oynamışdır.

1921-1922 yıllarında Ankara Büyük Millet Meclisi temsilcileri ve *Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk)* ile müzakerelerde bulunmak görevi, Fransız Hükûmetince kendisine verilmişdir. O sırada, Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı bulunan *Franklin Bouillon*, 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelmiş ve Türk Hükûmeti ile gayrı resmî bir temas kurmak istemişdir. Ankara'da kaldığı bu ilk anlaşma zemini hazırlama denemesinde bizzat *Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk)* ile görüşmelerde bulunmuşdur (bk. *Gazi Mustafa Kemâl: NUTUK, İstanbul 1938 baskısı, ss. 422, 444-447*). Daha sonra 19 Eylûl 1921'de Ankara'ya ikinci kez gelişinde, ilişkiler özellikle, *Mustafa Kemâl Paşa* tarafından görevlendirilen *Ali Fethî Bey*'le olmuşdur. Bundan sonra Türk-Fransız görüşmeleri daha olumlu bir yola girmiş ve Sakarya Meydan Muharebesi'ni de Türkler kazanınca, 20 Ekim 1921'de Ankara İ'tilâfnâmesi'ni Fransa Hükûmeti adına *Franklin Bouillon* imzalamışdır.

HÂMİD BEY *(KIZILAYCI HÂMİD BEY, ABDÜLHAMİD HASANCAN)* (İstanbul 1870-İstanbul 28 Kasım 1943): Türk iktisâtçısı ve Millî Mücâdele'de Hey'et-i Temsîliye'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin İstanbul'da büyük hizmetler gören diplomatik temsilcisidir. *Yavuz Sultan Selim*'in nedîmlerinden ünlü Türk bilgini ve bestecisi *Hasan Can Çelebi* ahfâdından Şeyhülislâm *Hoca Sa'deddin Efendi*'nin torunlarından *Mehmed Ârif Hikmet Bey*'in oğludur. 1913 yılından bu yana Merkez Kurulu'na seçildiği Kızılay'da gördüğü çok yararlı hizmetler yüzünden (Hilâliahmerci-Kızılaycı) diye anılan *Hâmid Bey*'in işgal altındaki İstanbul'da *Mustafa Kemâl Paşa* ve arkadaşları adına yabancılarla yapdığı görüşmeler çok önemlidir. Millî Mücâdele'nin diplomatik cebhesinde *Hâmid Bey*, çetin, son derece takdire değer hizmetler görmüşdür.

ARISTIDE BRIAND (Nantes 1862-Paris 1932): Ünlü Fransız devlet adamlarındandır. 1906-1921 yılları arasında 11 kez bakan ve başbakan olmuşdur. Dışişleri Bakanı sıfatı ile (1925-1928) LOCARNO ve KELLOG-BRIAND Paktlarının vücuda getirilmesinde baş mimarlık vazifesini görmüşdür. Birleşmiş Avrupa idealinin başlıca savunucularından biri olmuş ve 1926 yılında, Alman Başbakanı *Gustav Stresemann* (1878-1929) ile birlikde Nobel Barış Armağanı'nı kazanmış ve paylaşmışdır. F.T.

Mikrofilm Arşivi Nu. A · 4877

MÜELLİF ADI : Okyar, Fethi

MÜTERCİM ADI :

ESER ADI : Hatıra Defteri

BOY : 137 X 75 mm.

KÜTÜPHANE : Eşi Galibe Okyar-Kızı Nermin Kıraday

KAYIT Nu. :

Bu Mikrofilm Ankara'da Millî Kütüphane Mikrofilm Servisinde hazırlanmıştır : Temmuz-1969

Filmi Çeken	Çekiliş tarihi

Kontrol eden	Poz sayısı	Notice

Fethi Tevetoğlu

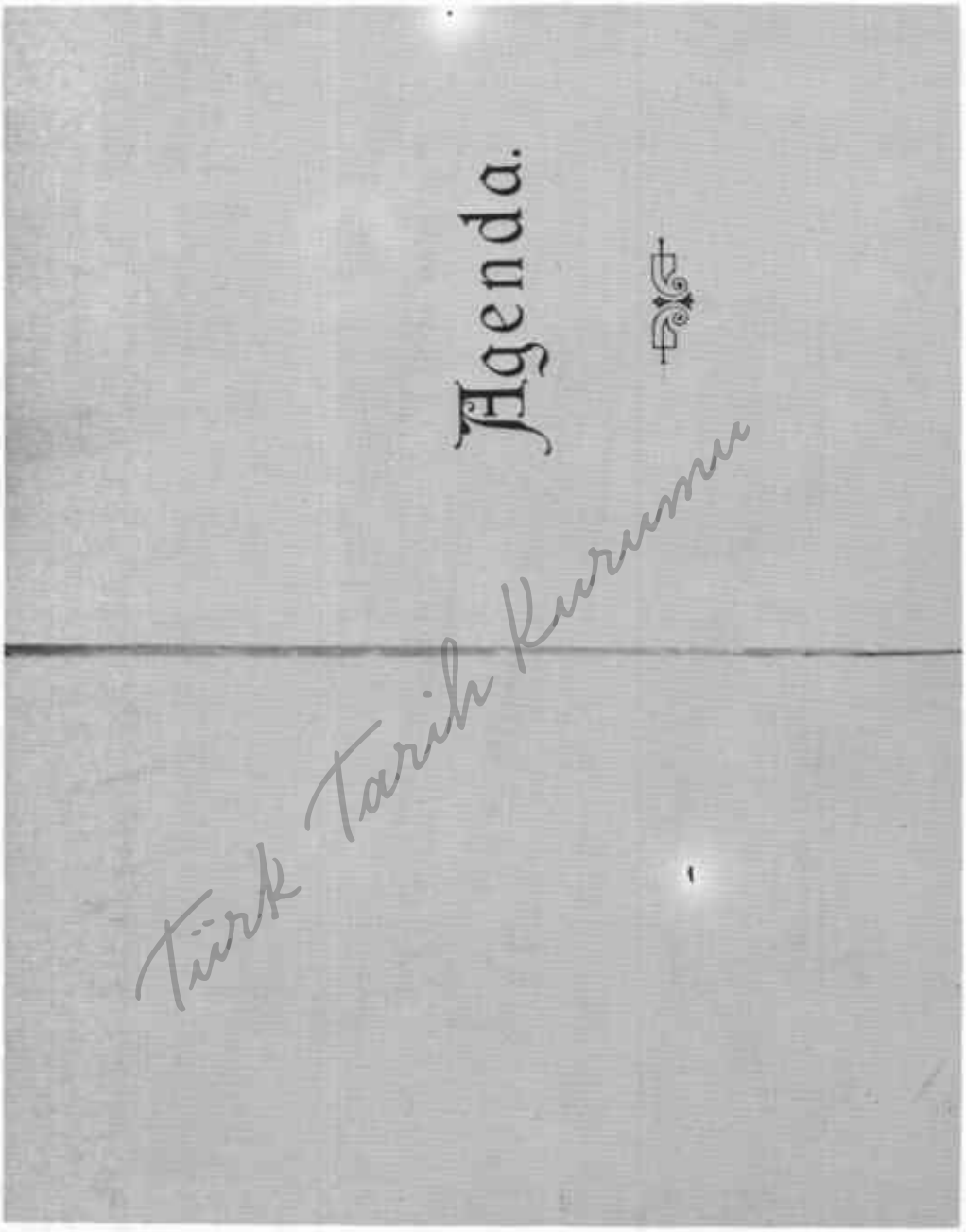

Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu

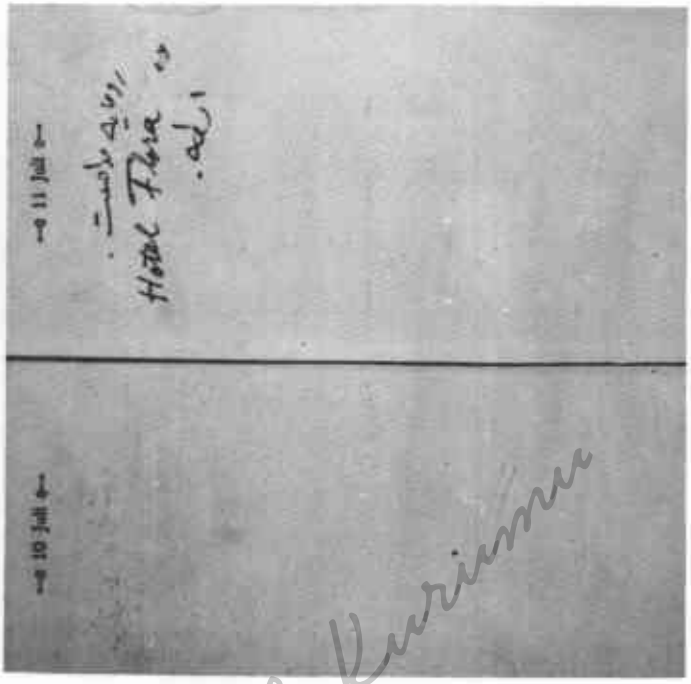

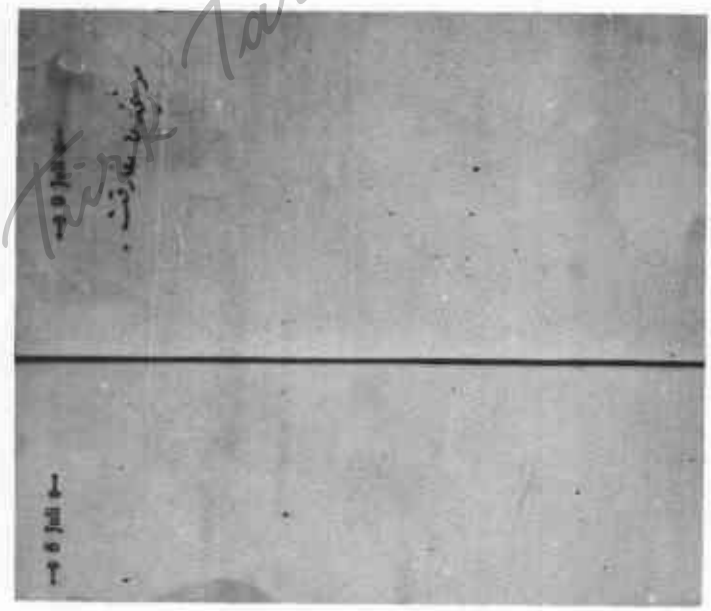

Türk Tarih Kurumu

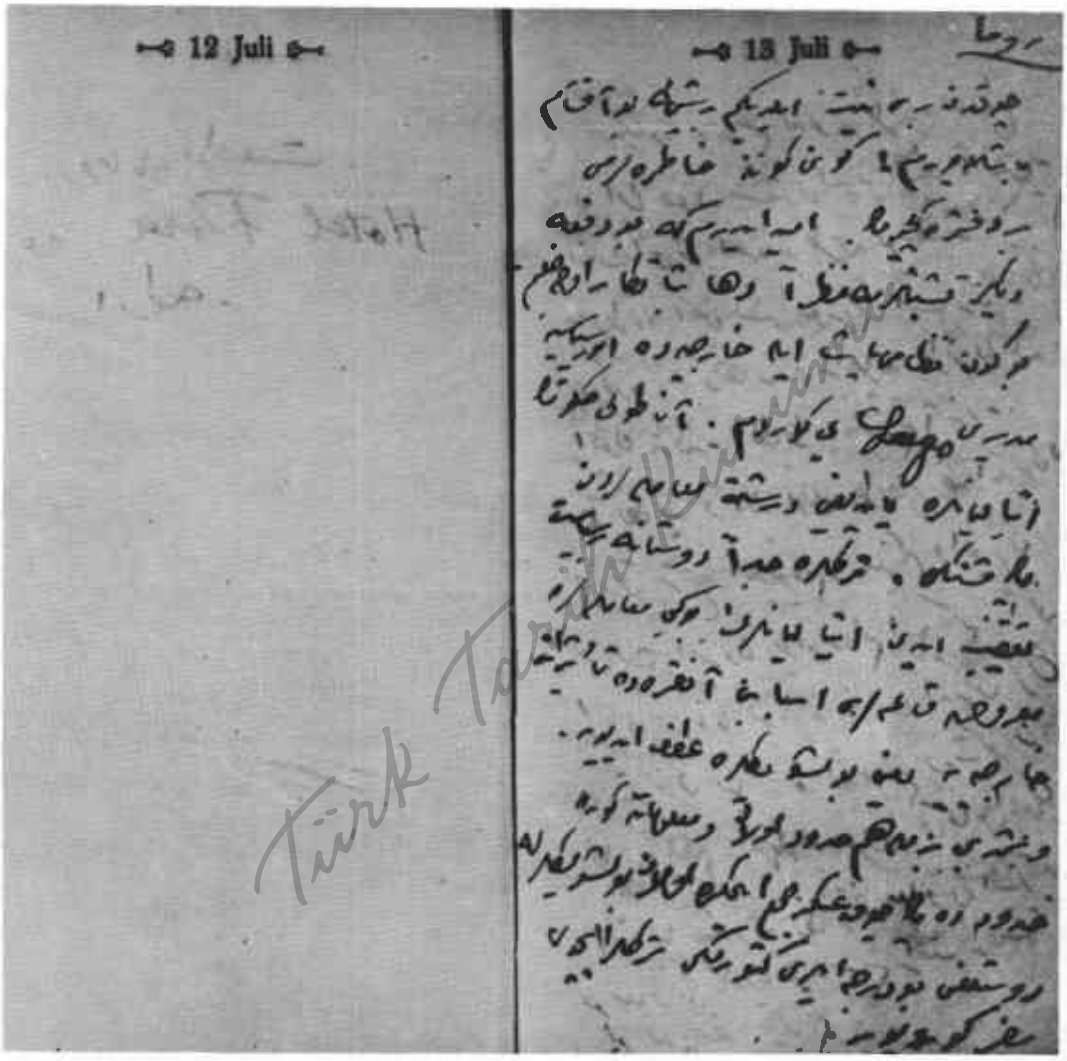
12 Juli
13 Juli

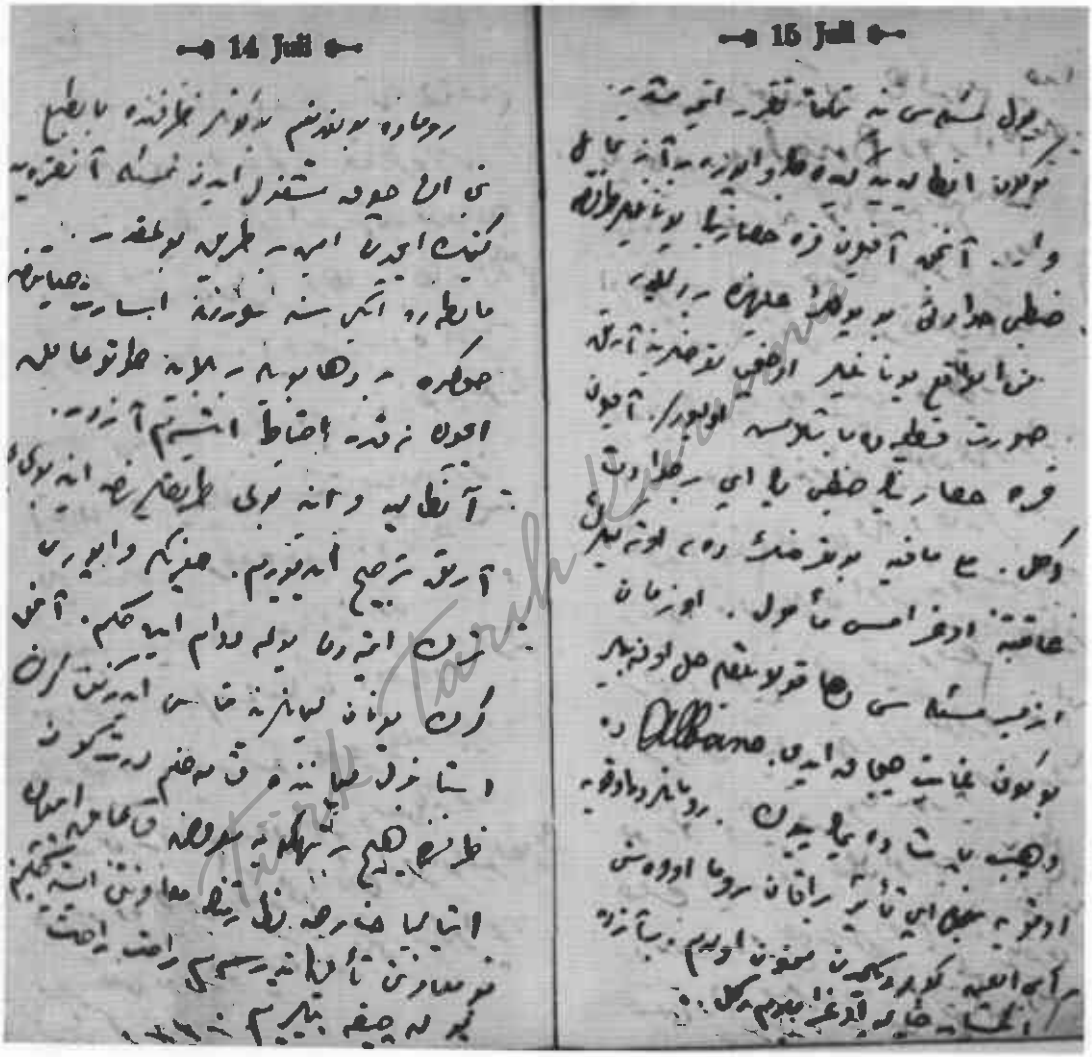

14 Juli

15 Juli

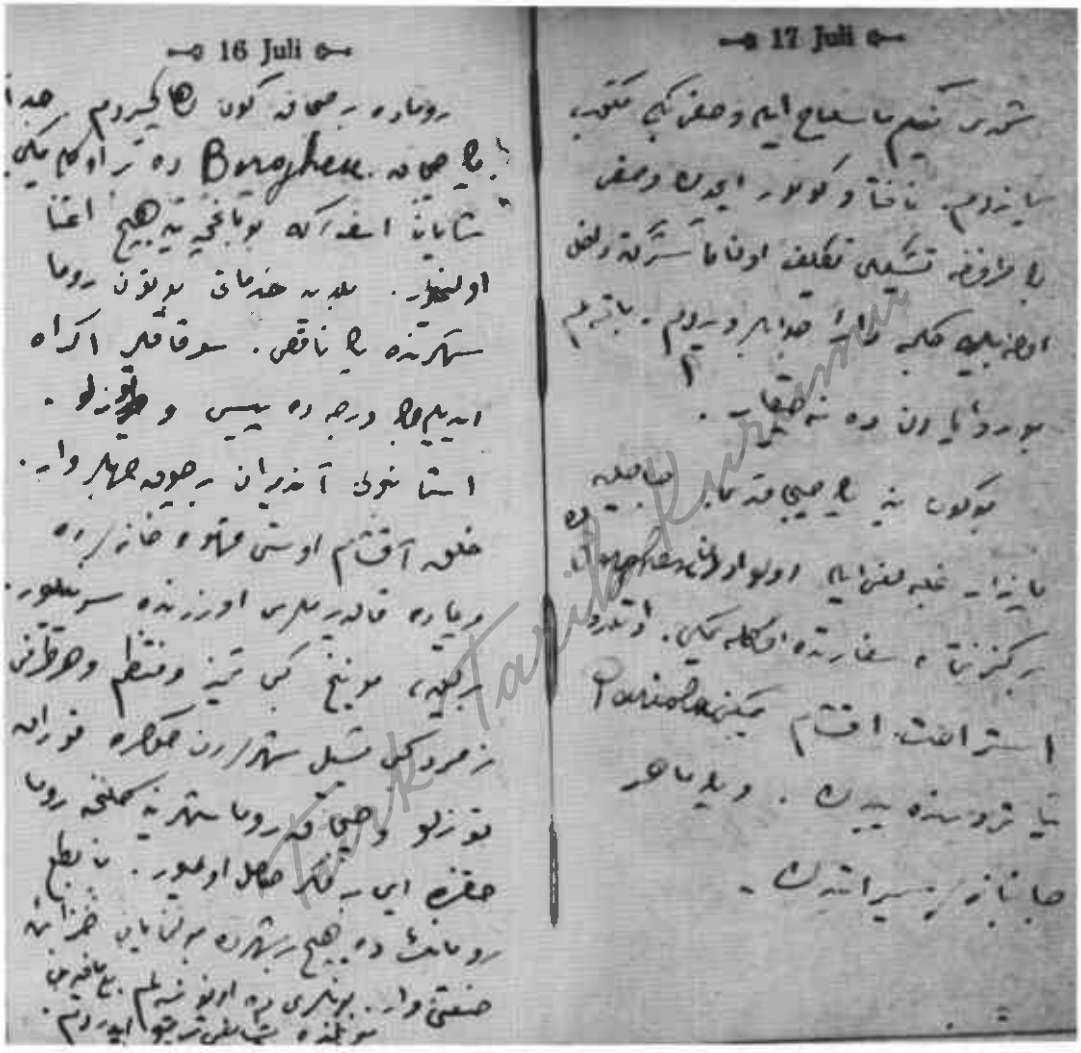

16 Juli

17 Juli

Türk Tarihi Kurumu

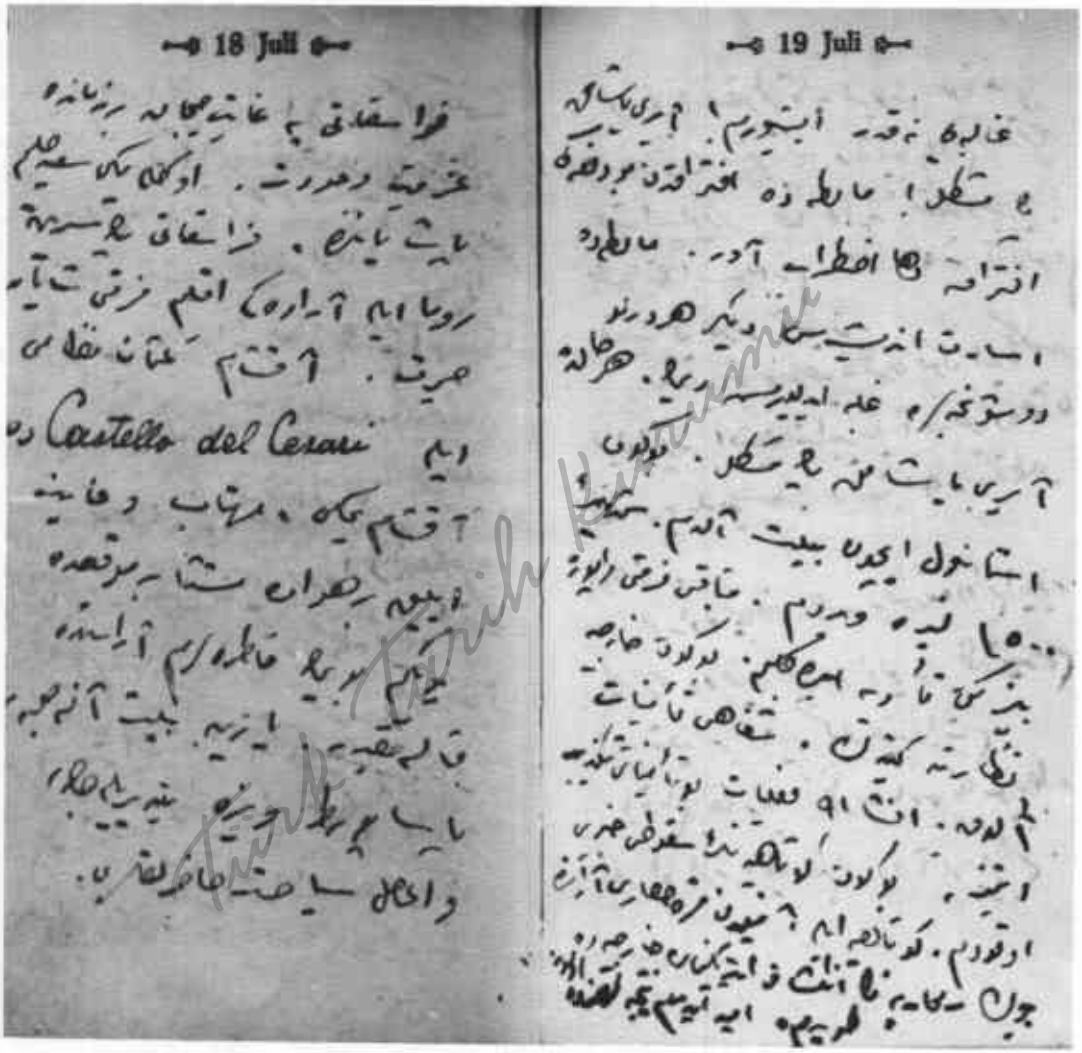

18 Juli

19 Juli

Türk Tarih Kurumu

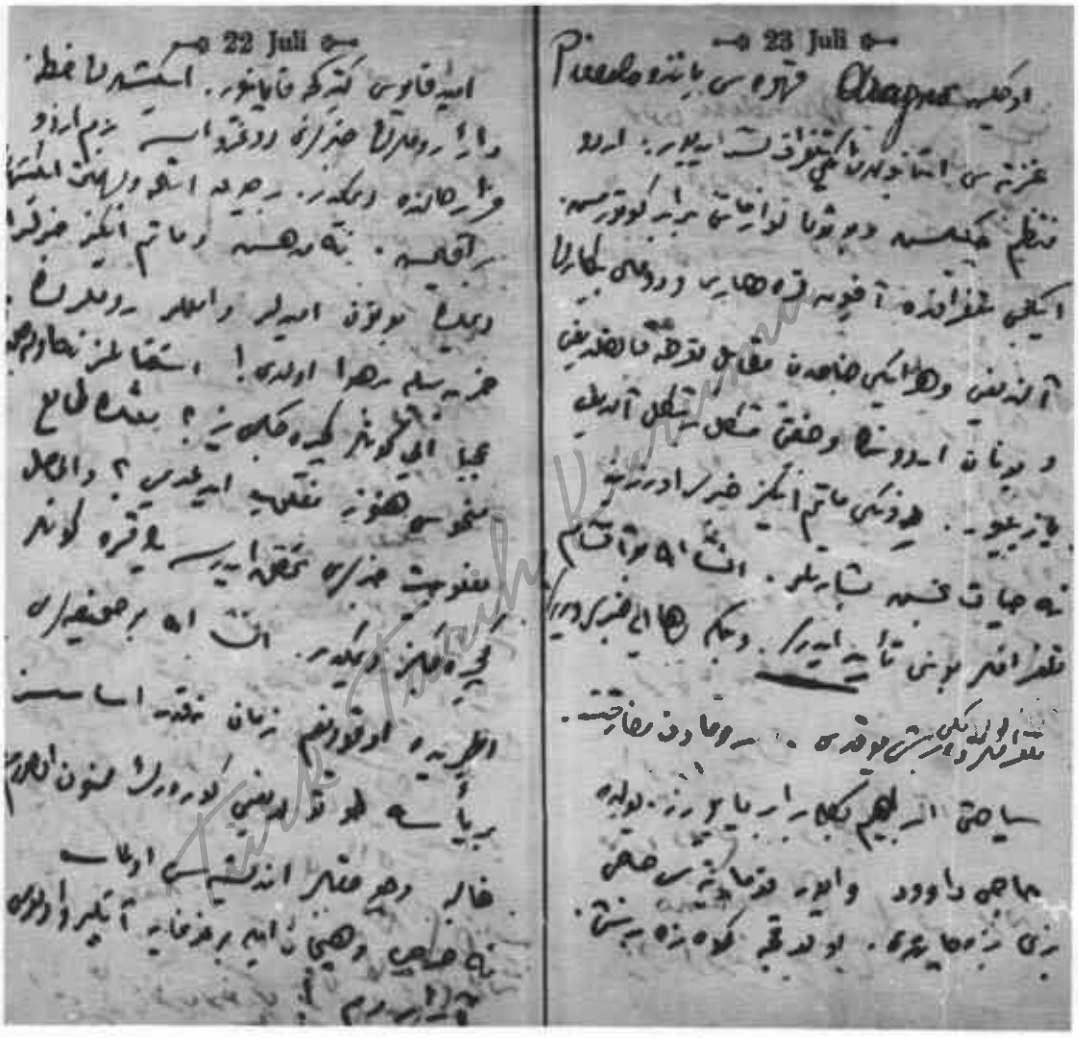
22 Juli
23 Juli

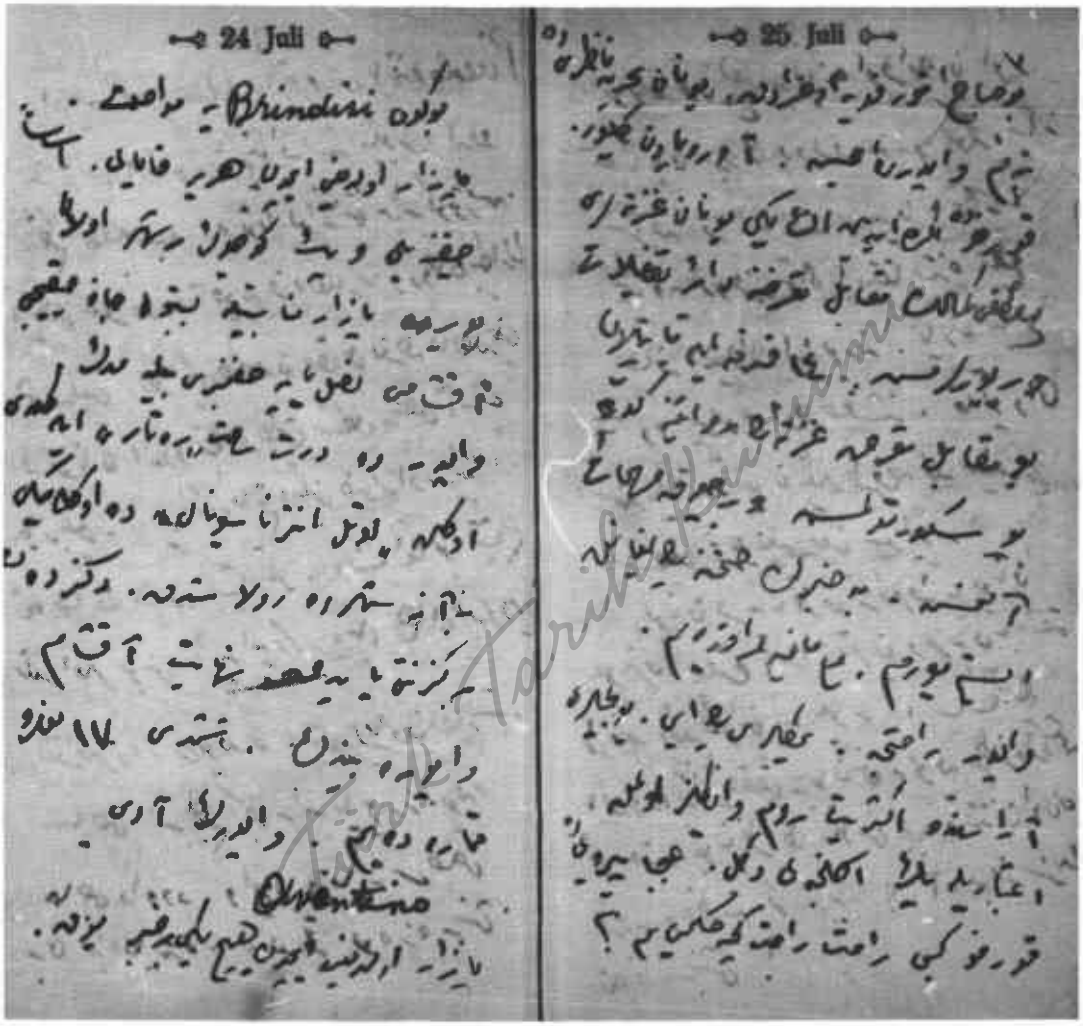

24 Juli

25 Juli

26 Juli

27 Juli

30 Juli

31 Juli

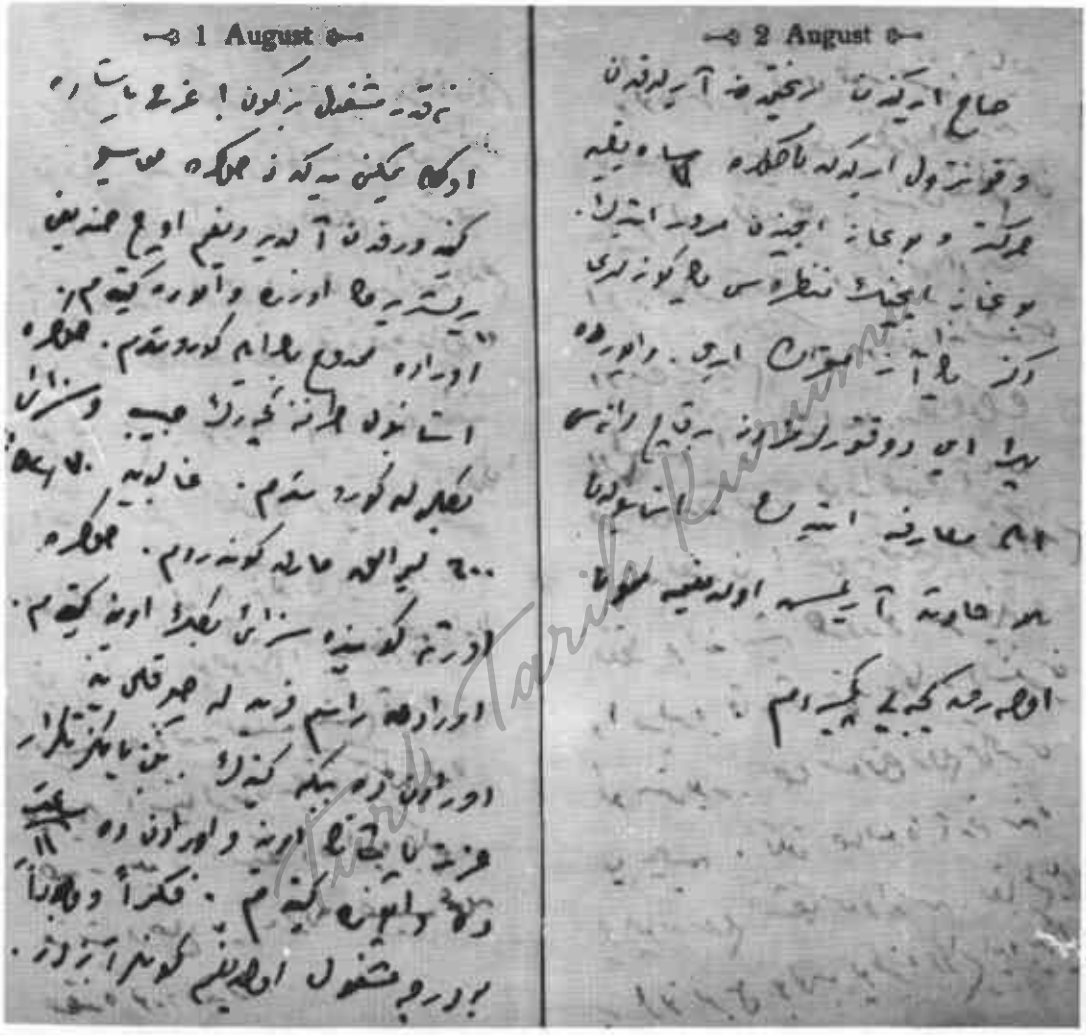

1 August

2 August

Tarih Kurum

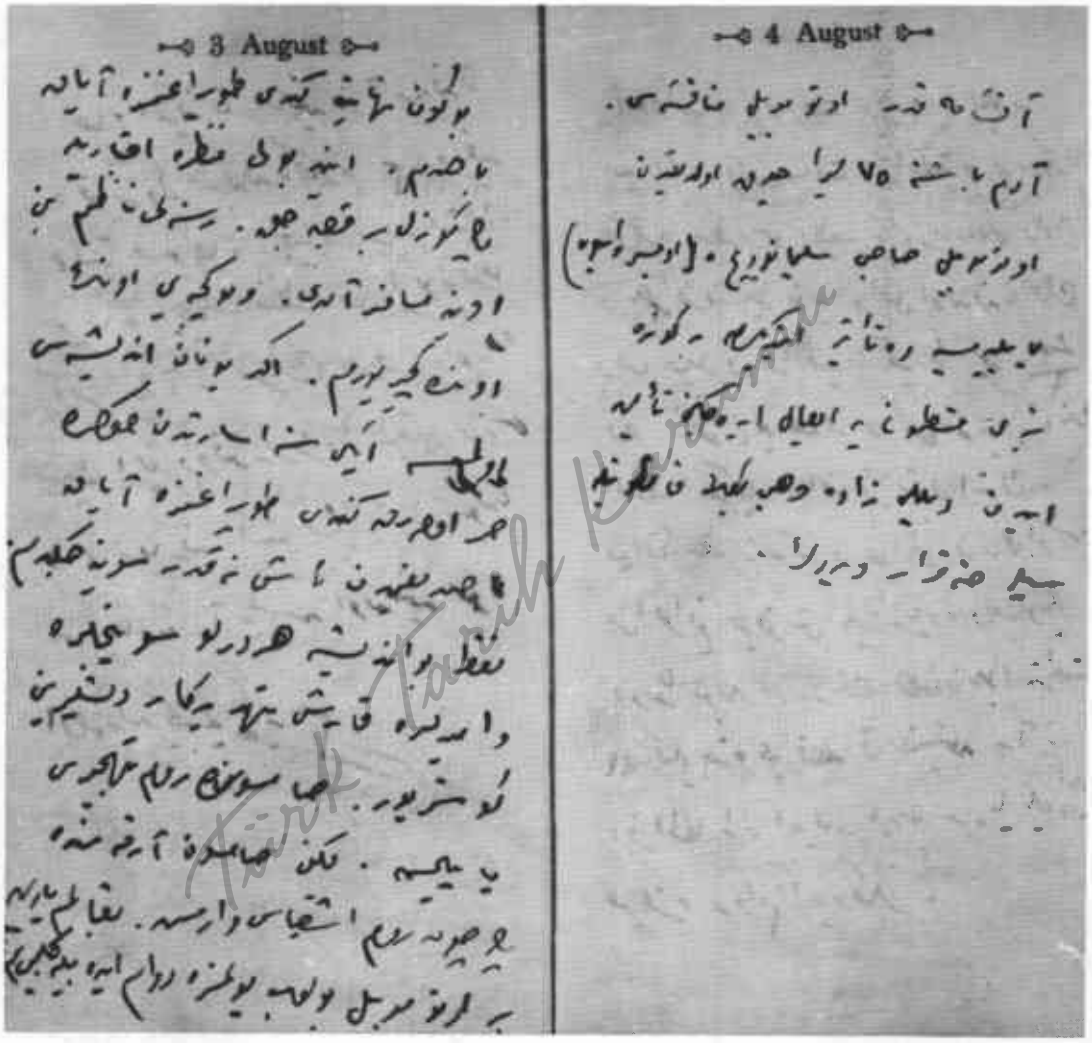

3 August

4 August

Türk Tarih Kurumu

5 August

6 August

Tarih Kurumu

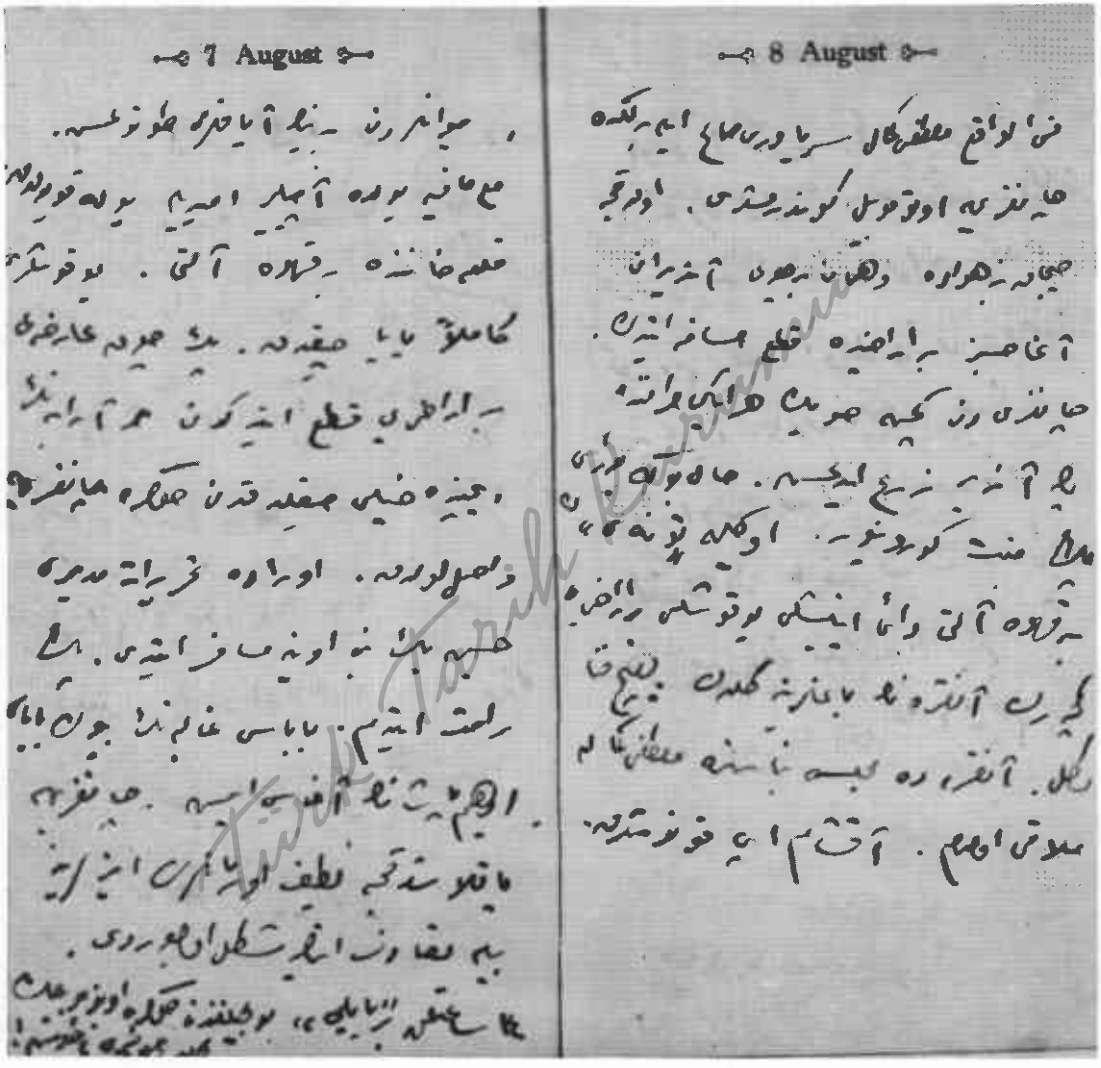

7 August

8 August

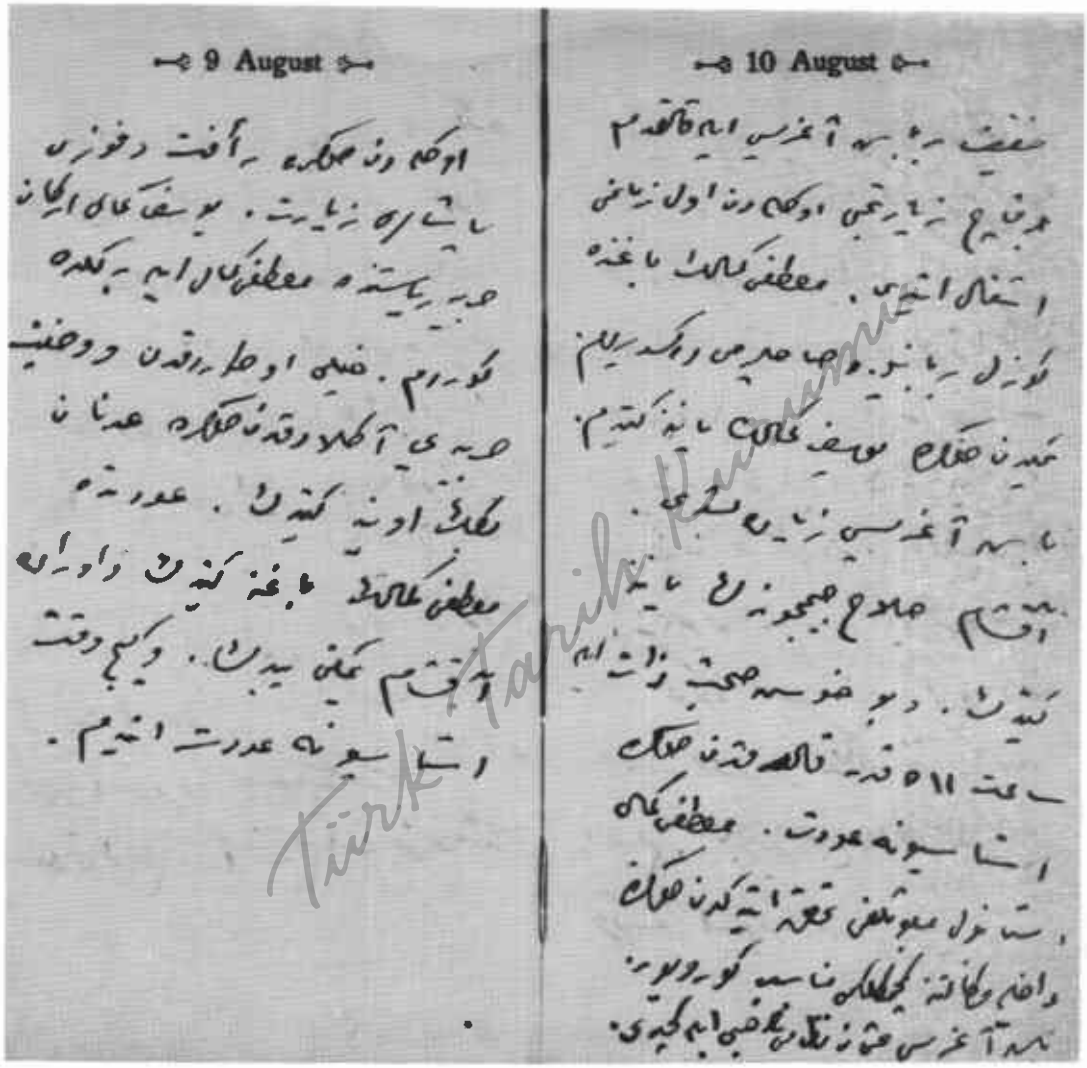

9 August

10 August

Türk Tarih Kurumu

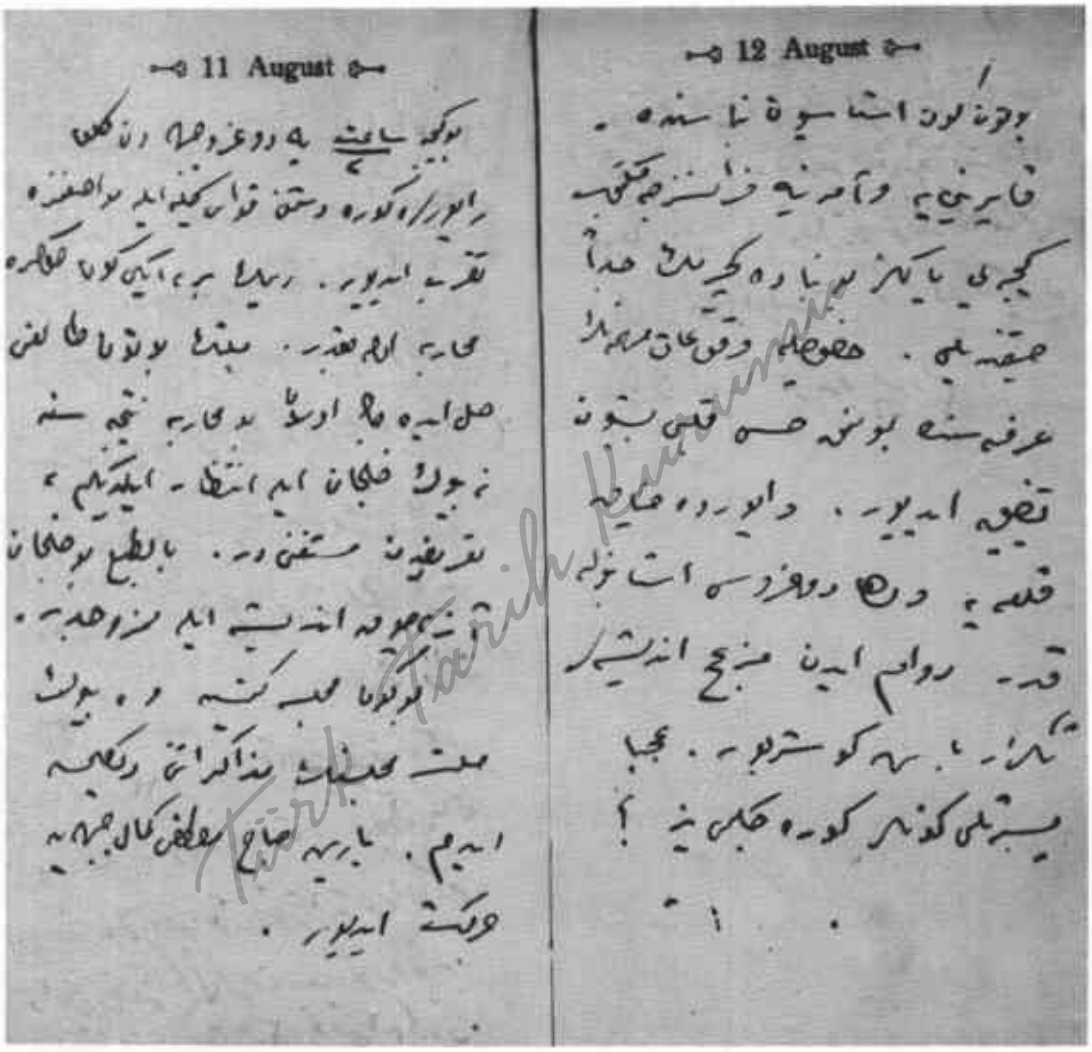

11 August

12 August

Türk Tarih Kurumu

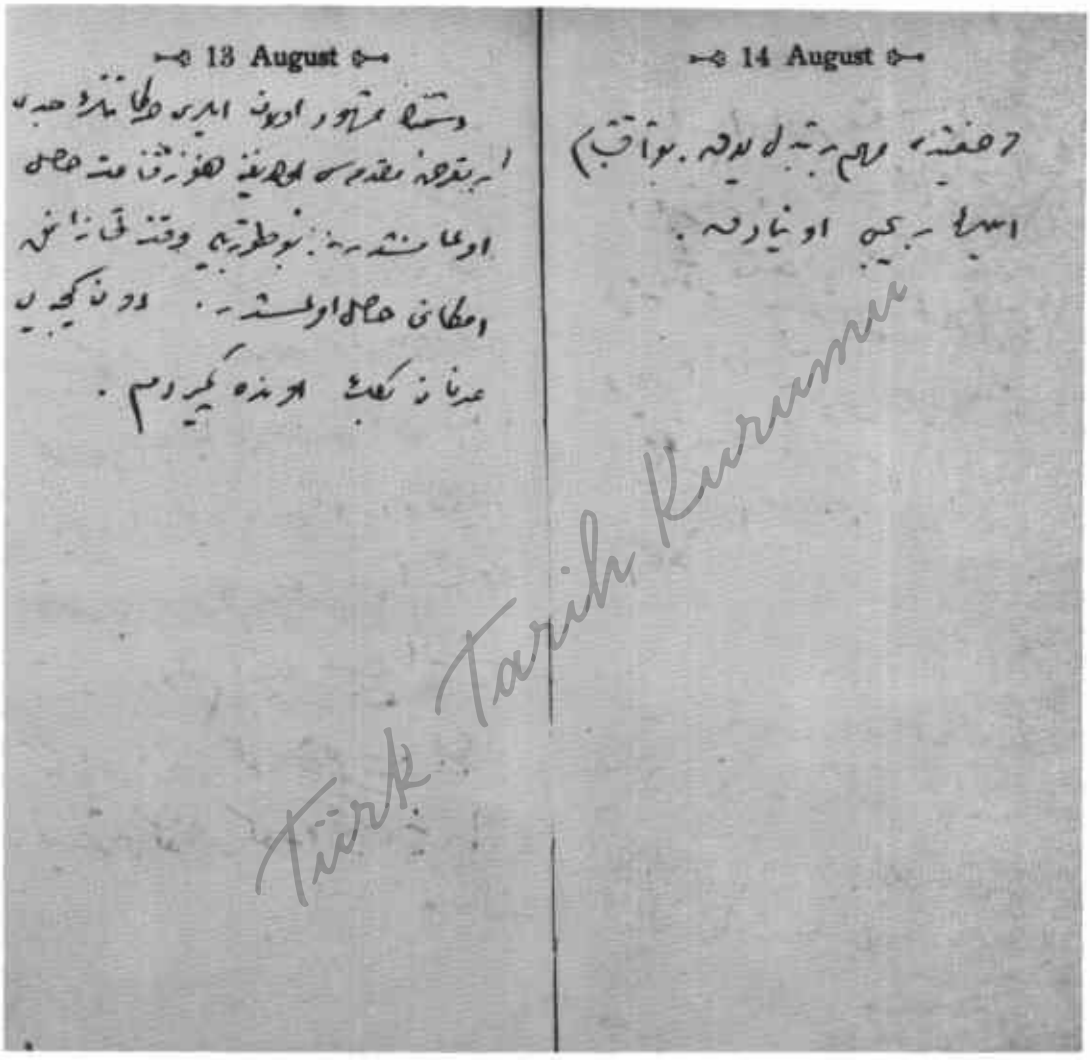

13 August

14 August

Türk Tarih Kurumu

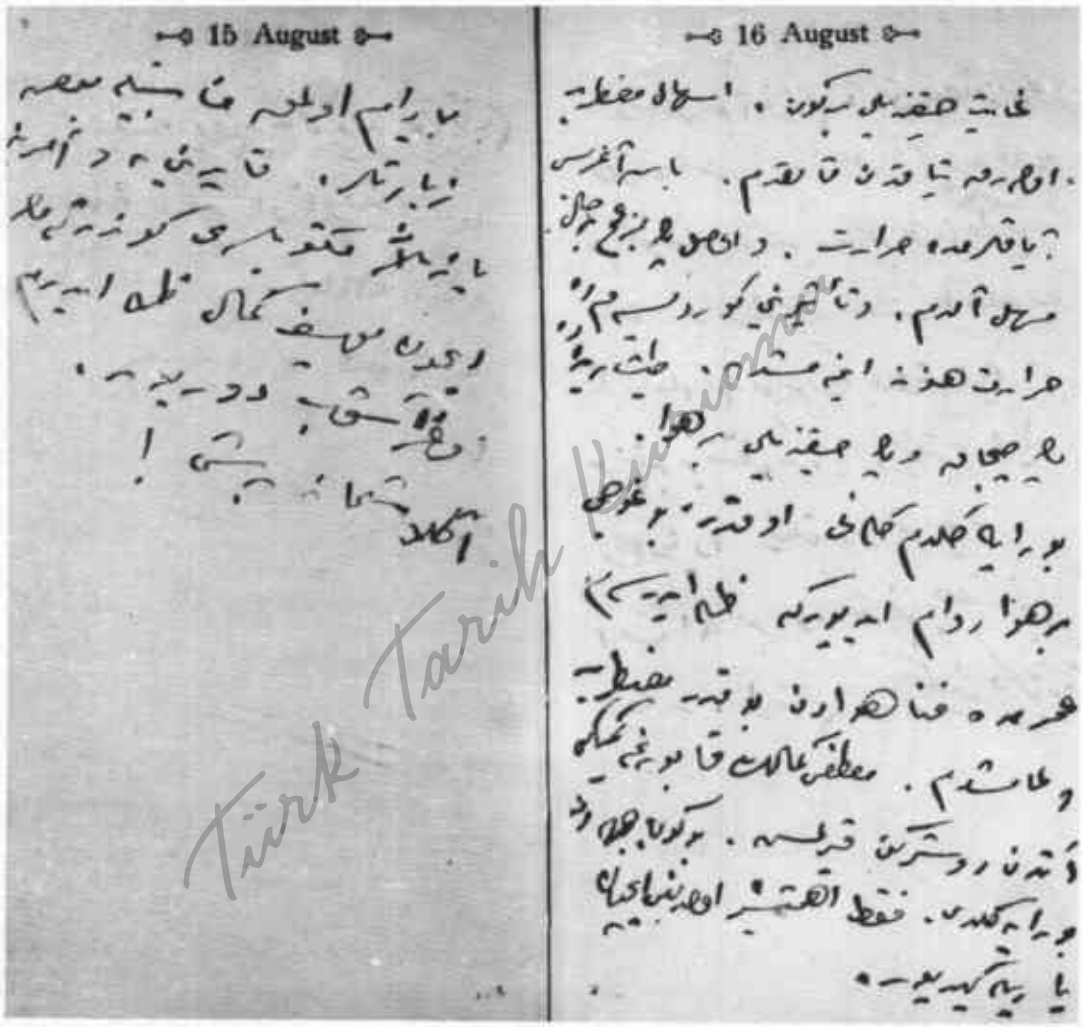

15 August

16 August

Türk Tarih Kurumu

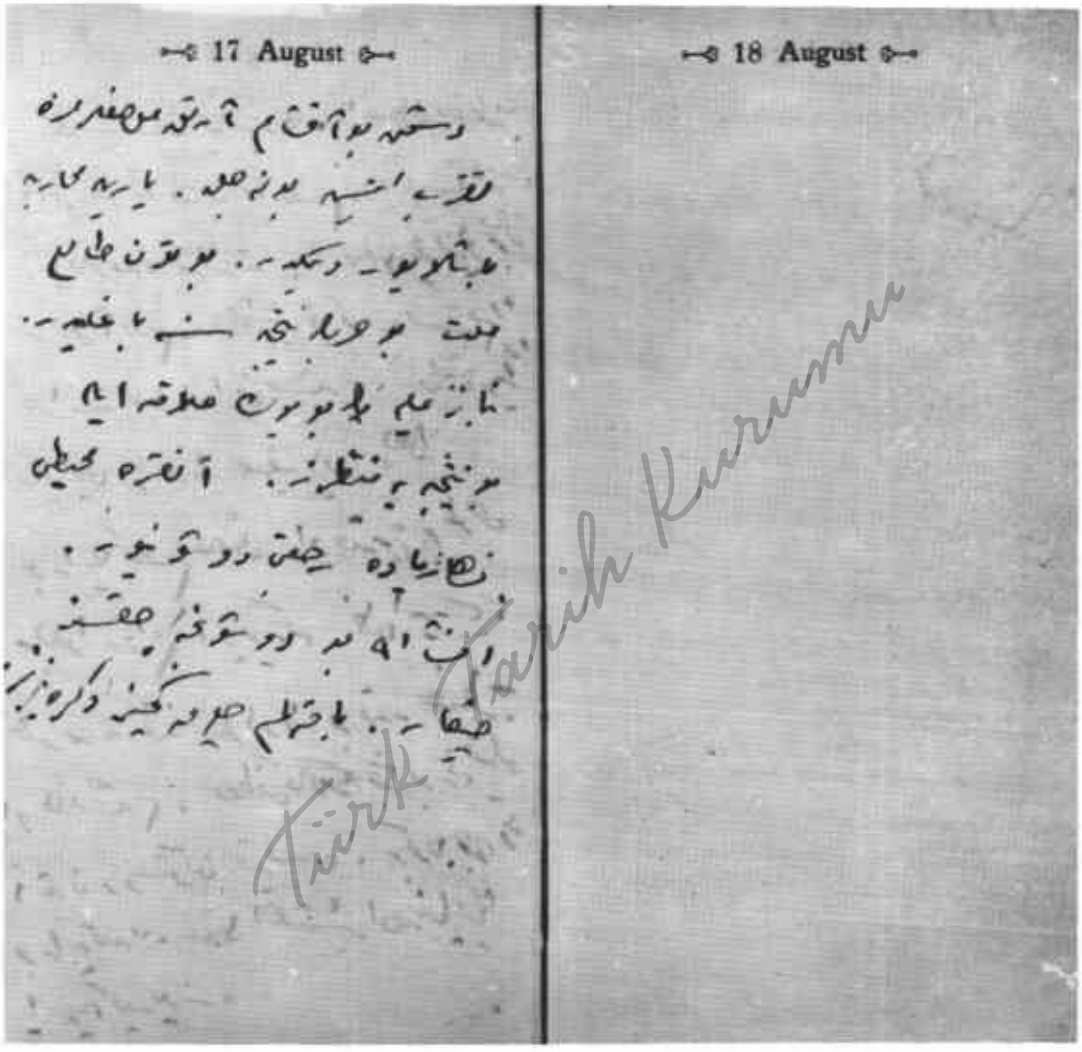

17 August

18 August

Türk Tarih Kurumu

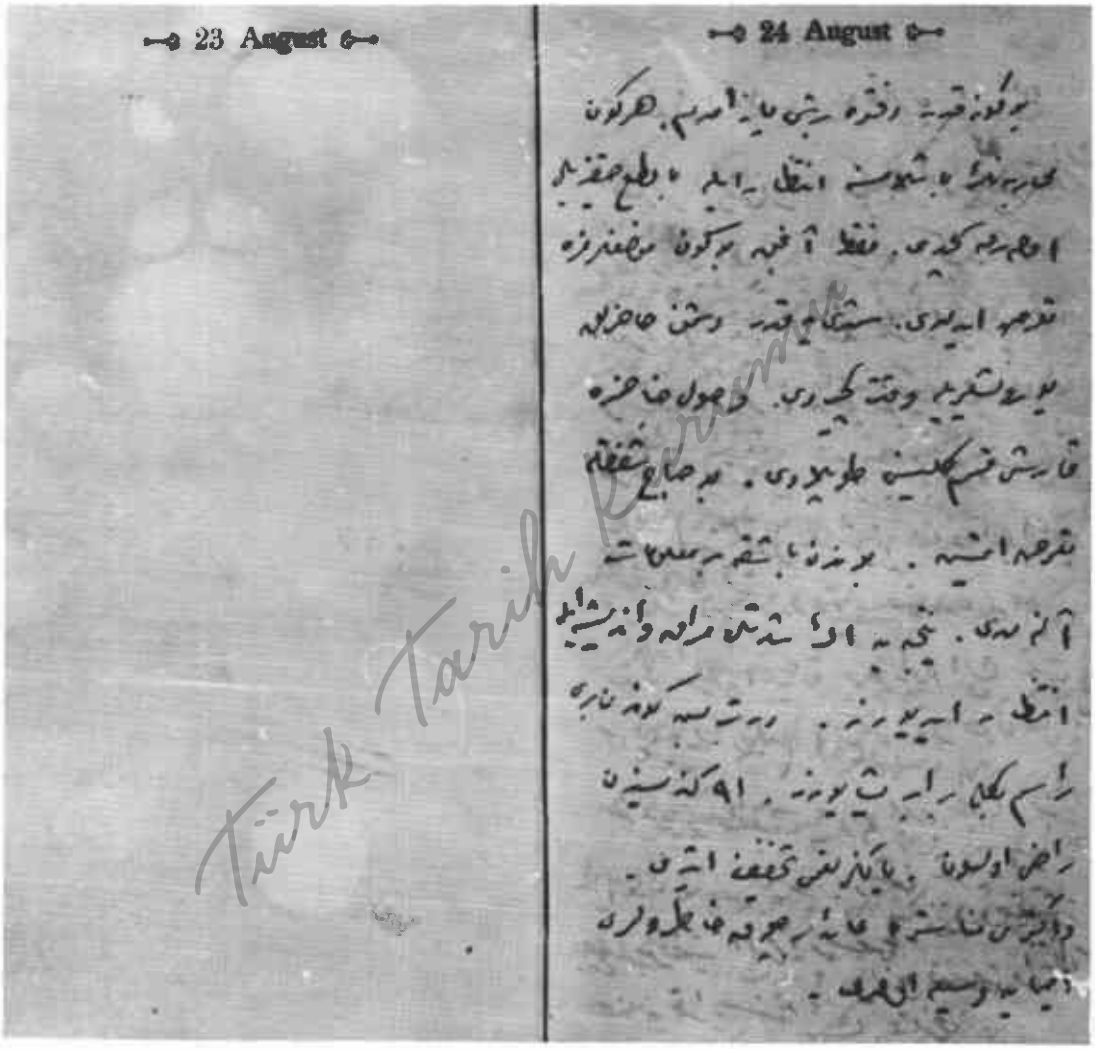

Türk Tarih Kurumu

25 August

[illegible]

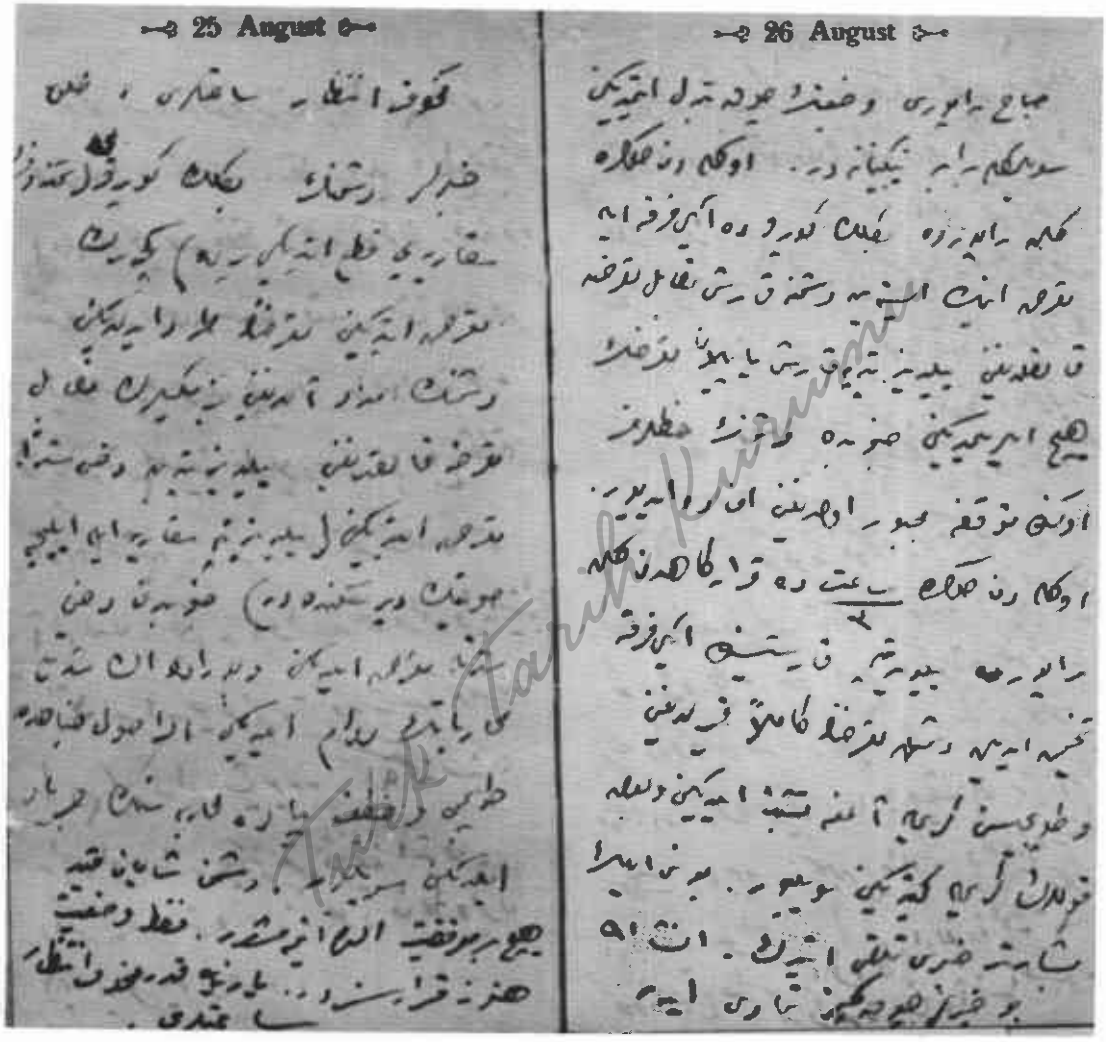

26 August

[illegible]

Türk Tarih Kurumu

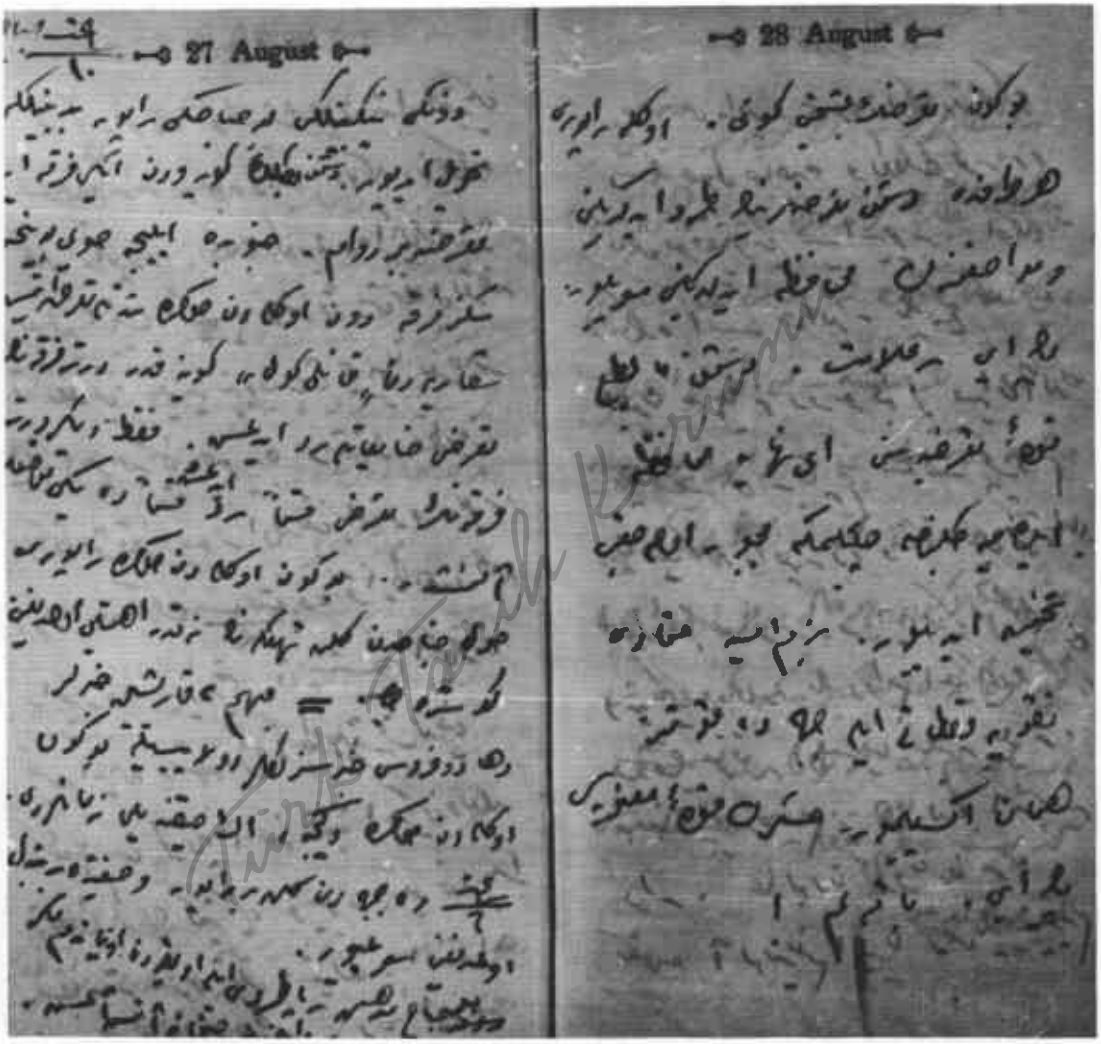

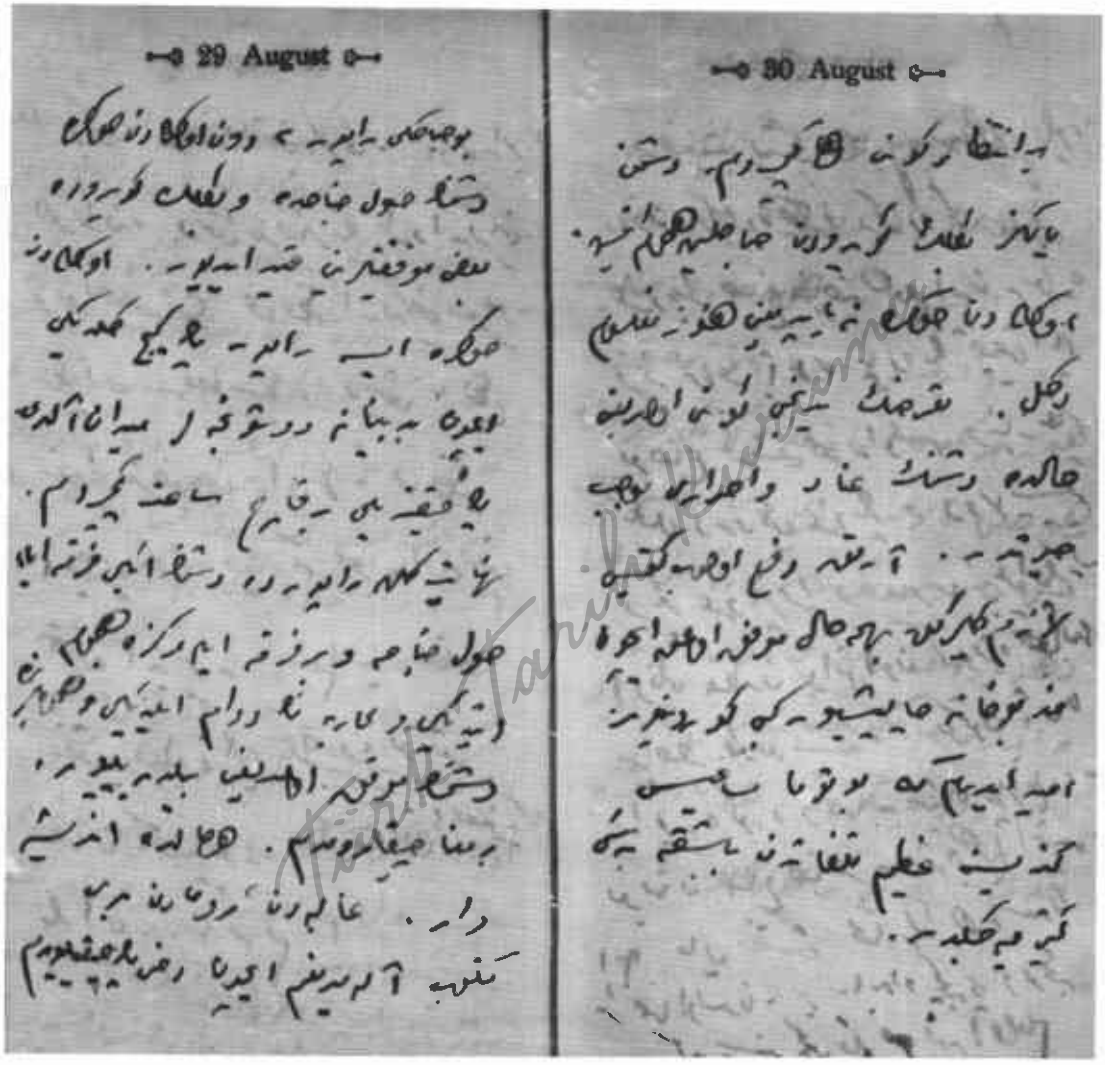

29 August

30 August

Tarih Kurumu

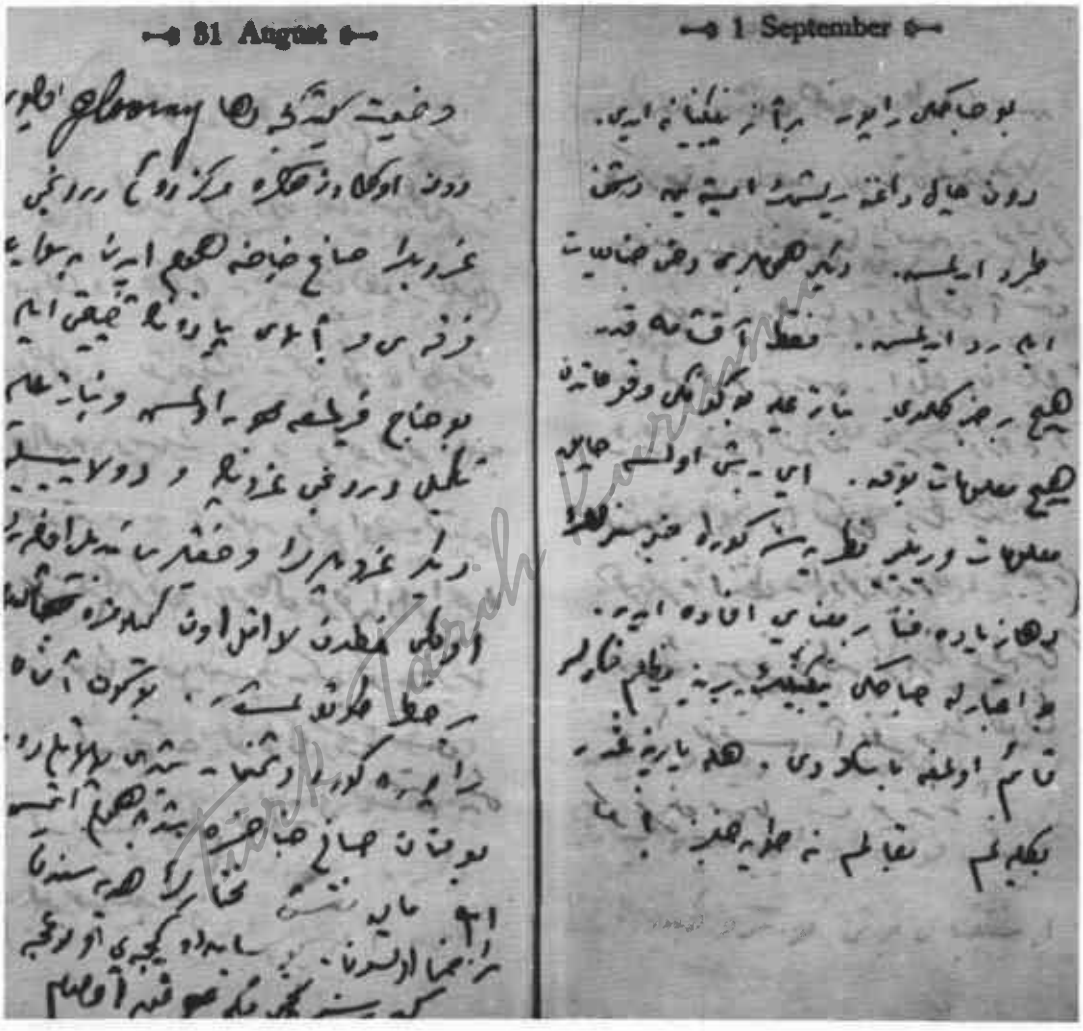
31 August
1 September

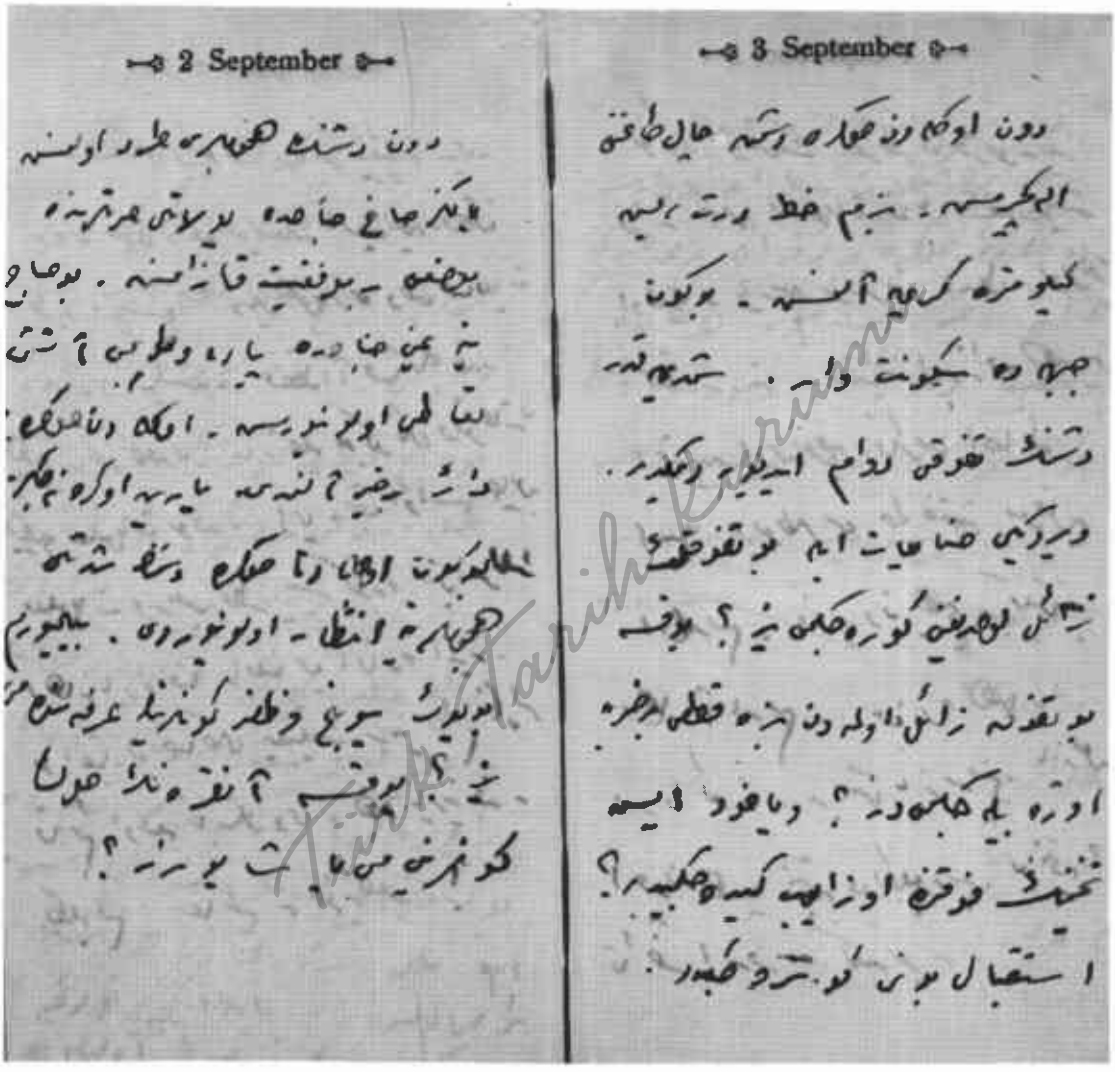

2 September

3 September

Türk Tarihi Kurumu

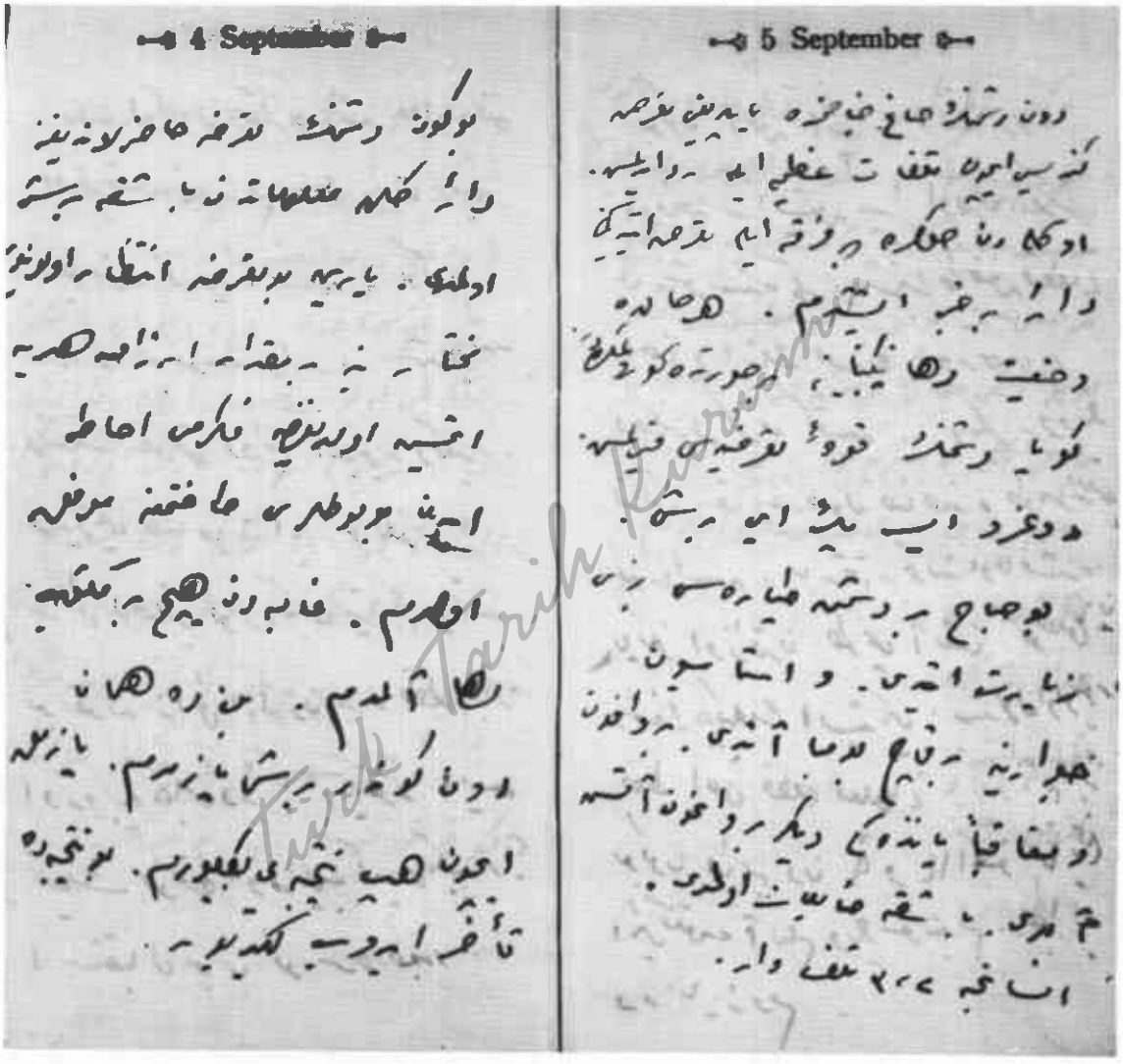

4 September

5 September

Türk Tarih Kurumu

6 September

بوکون افق ایدی. و انتظارده
اوفاقه بر ایشیق پیدا اولدی. مرکز
قارشوسنده‌کی دشمنک طاغیق قطعاتی
اجتماع ایتمک اوزره سیوری‌یه
دوغرو کری کتیسه. دیکر بر فرقه‌نک
دخی سقاریه صول جناحنده طوپلانیغی
کورولمسه. باشقه بر حرکت اولمامشدر.
یالکز اوزاقدن طوپمی آتش. بو معلوماتدن
دشمنک حکیمک ایستدیکی استدلال اولونیور.
فقط اصل قطعی معلوماتی یارین آلمه جغز.
بوکون طابه‌دن ۹ و ۱۴ آکنتوس تاریخلی
ایکی مکتوب آلدم و یاپشوندم. جواب
ده یازدم.

7 September

بوکون ده مطلوب اولان قطعی معلومات کلدی.
هر نه قدر جبهه‌ده سکونت اولدیغی بلدیریلوب
دشمنک حکیمک اشارت ایدوجک هیچ
بر معلومات یوقدر. ~~طوتیغی~~ تسلیم
اولان ایکی بلغار دشمن اردوسنک حالنی
یاقراکلق کوستریور. بن افاده‌لرنک
مبالغه‌دن عاری اولمدیغنی فرض ایدیورم.
هر حالده بوکون دشمنک حکیمک رأی
حوادث کلمه‌سی اولمسی بر آز بر بینک
تولید ایتدی. عجبا بو حرب بو شکلده
مزمن بر حالمی آلیور؟ او زمان
بالطبع فنا اولور.

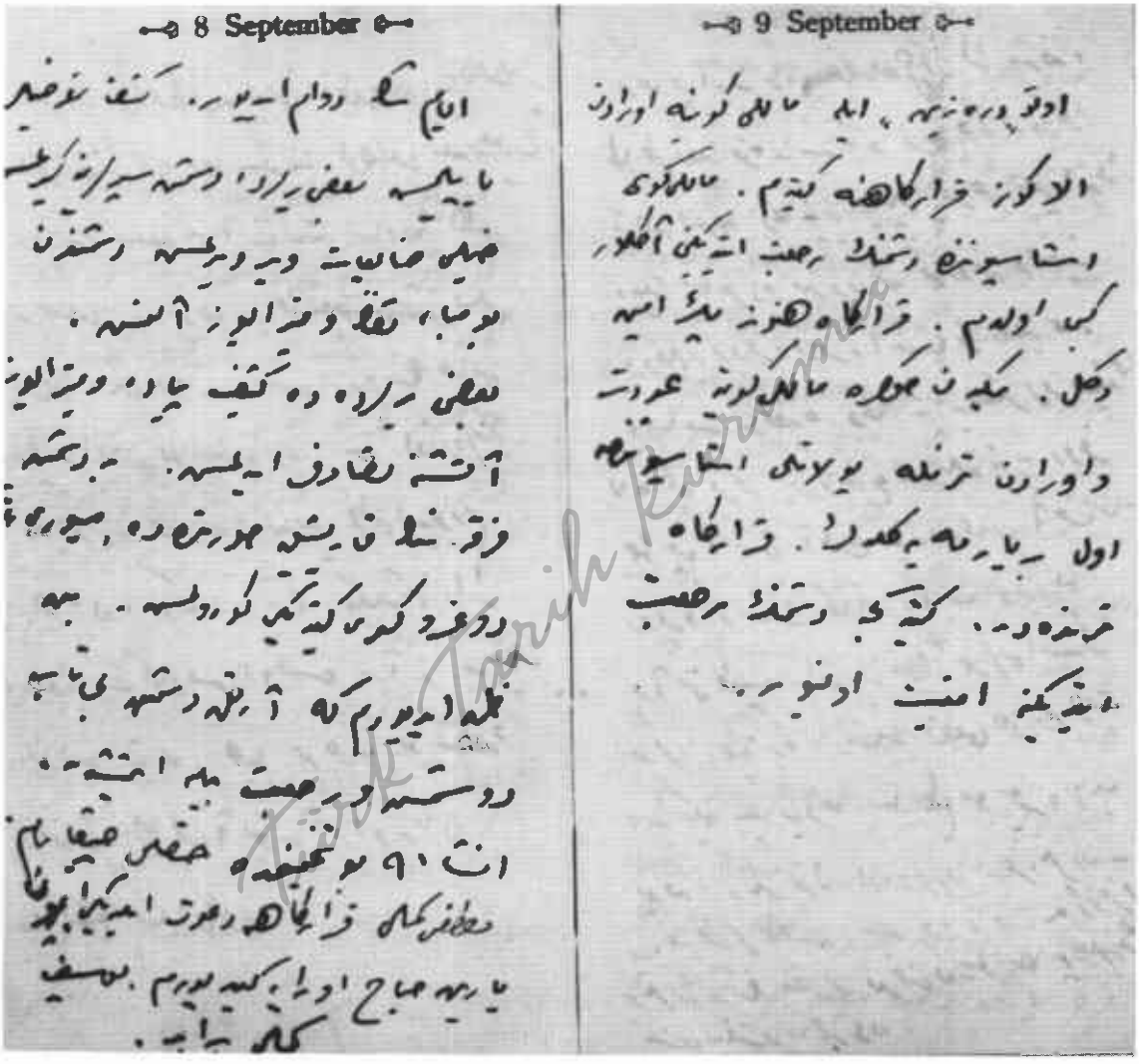

8 September

9 September

Türk Tarih Kurumu

10 September

[illegible]

11 September

[illegible]

Türk Tarih Kurumu

12 September

بوکون بیك فرحلی کچدی. اوکلادن حرکت کاظم
بکك ترحه محفه کیتدك. و قارتال تپه یاپیلان
مقرضی سیر ایتدك. دشمنك متعدد قوللرله
مرجعت ایتدیکی هر طرفده تأیید اولنیور. شدتی
دشمنی قاچیرمامق دکیه حرکتی یاپارکن تضییق
ایدوب رجعتی انهزامه قلب ایتك لازم.
آقشامه دوغرو قارتال تپه اغزه کچدیکی کبی
مقرضك رها ایدیلره سوروله‌سی ایچون امرلر
ویریلدی. آنجق صول جناحده کی غروبلر دشمنی
شدتله تعقیب ایده‌جکلرینه دشمنك ترك ایتدیکی
مواضعی اشغال ایله وقت کچیریورلر. وضعیتی
آکلامیورلر. بشنجی سواری غروی وظیفه‌سنی
ایی آکلامسه. و دشمن جنوبجه ایی حقیقتده
آقشام (11) ه دوغرو یورغونا اولدیغی
قرارکاه دوندرك و ایکیده یاتدم.

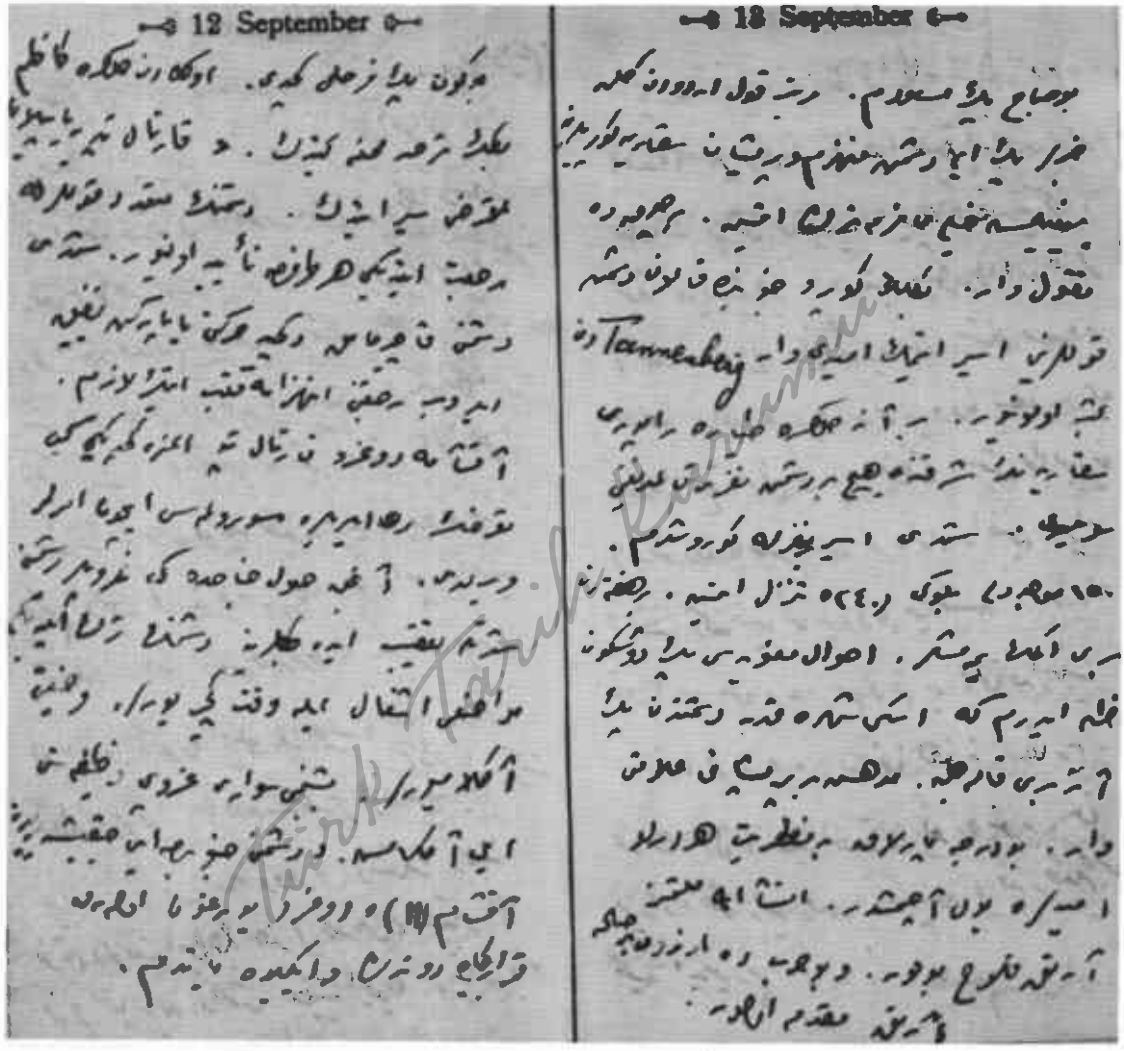

13 September

بو صباح بیك مسعودم. مرتب قول اردودن کلن
خبرلر بیك ایی دشمن منهزم و پریشان سقاریه کوریلرینه
بینیلسه خیلی مزمزلرك اتسین. بر چوق ده
مقتول وار. بکلك کوپرو جنوبنده قالون دشمن
قوللرینی اسیر ایتمك امیدی وار. Tannenberg دن
عبث اولمیور. بر آز حرکت طیاره راپورلری
سقاریه‌نك شرقنده هیچ بر دشمن نفرتی عدیمی
سویلیور. شدتی اسیر بنزله کوروشدم.
۱۵۰ موجودلی بلوکی (۲۴۰) تنزل اتسین. بر هفته‌دن
بری اکمك یرمشلر. احوال معنویه‌سی بیك دوشکون
ظن ایدرم که اسکی شهره قدر دشمندن بیك
آز بری قالمه‌جق. مدهش بر پریشانی علامتی
وار. بو درجه پارلاق بر نظریت هر درلو
امیدلره یول آچمشدر. انشاءالله ملتمز
آرتق فلوح بولور. و بو حرب ده ارزوی بر صاحبه
آرتق مقدم اولور.

Türk Tarihi Kurumu

14 September

15 September

Türk Tarih Kurumu

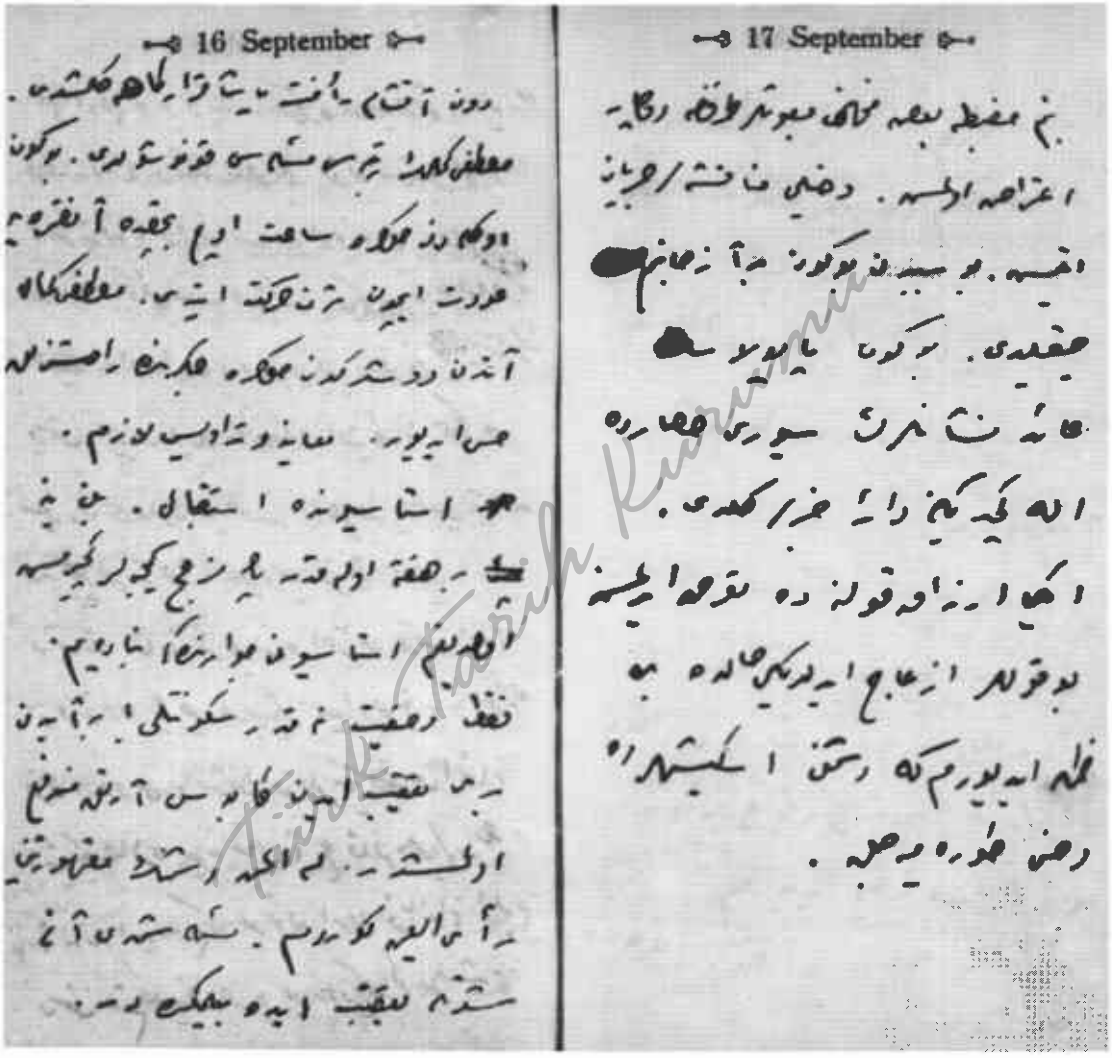

16 September

17 September

Türk Tarih Kurumu

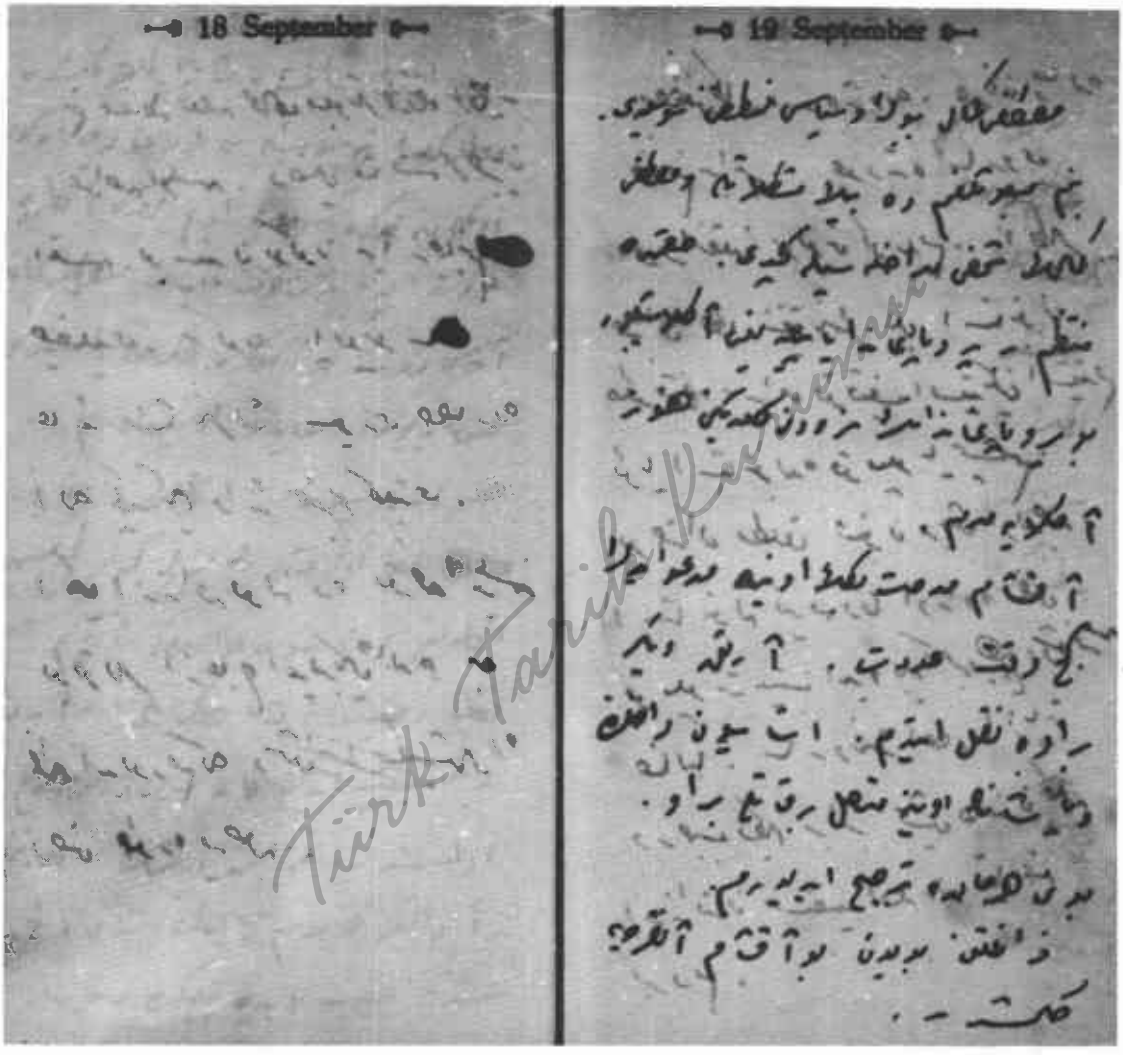

Türk Tarih Kurumu

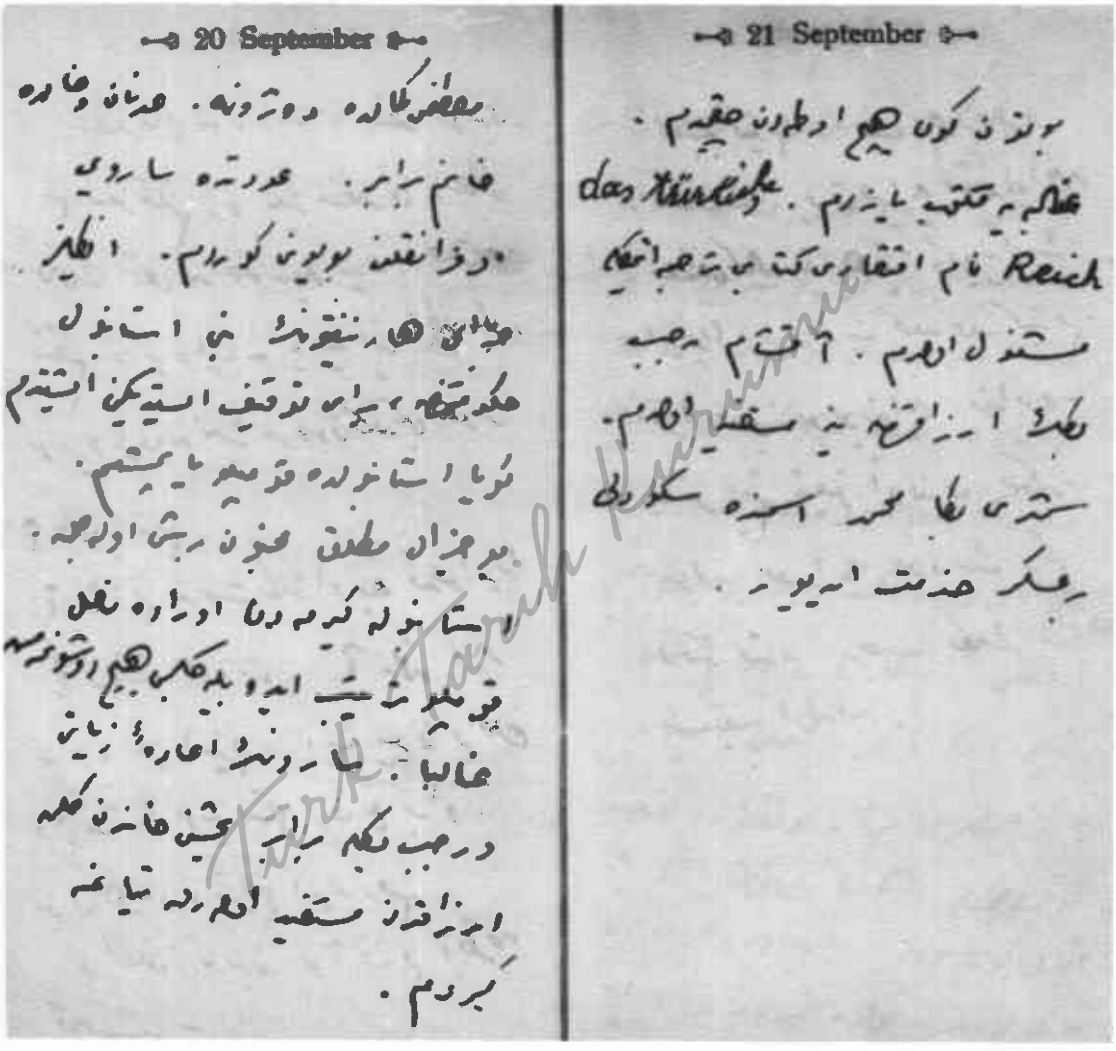

20 September

21 September

Türk Tarih Kurumu

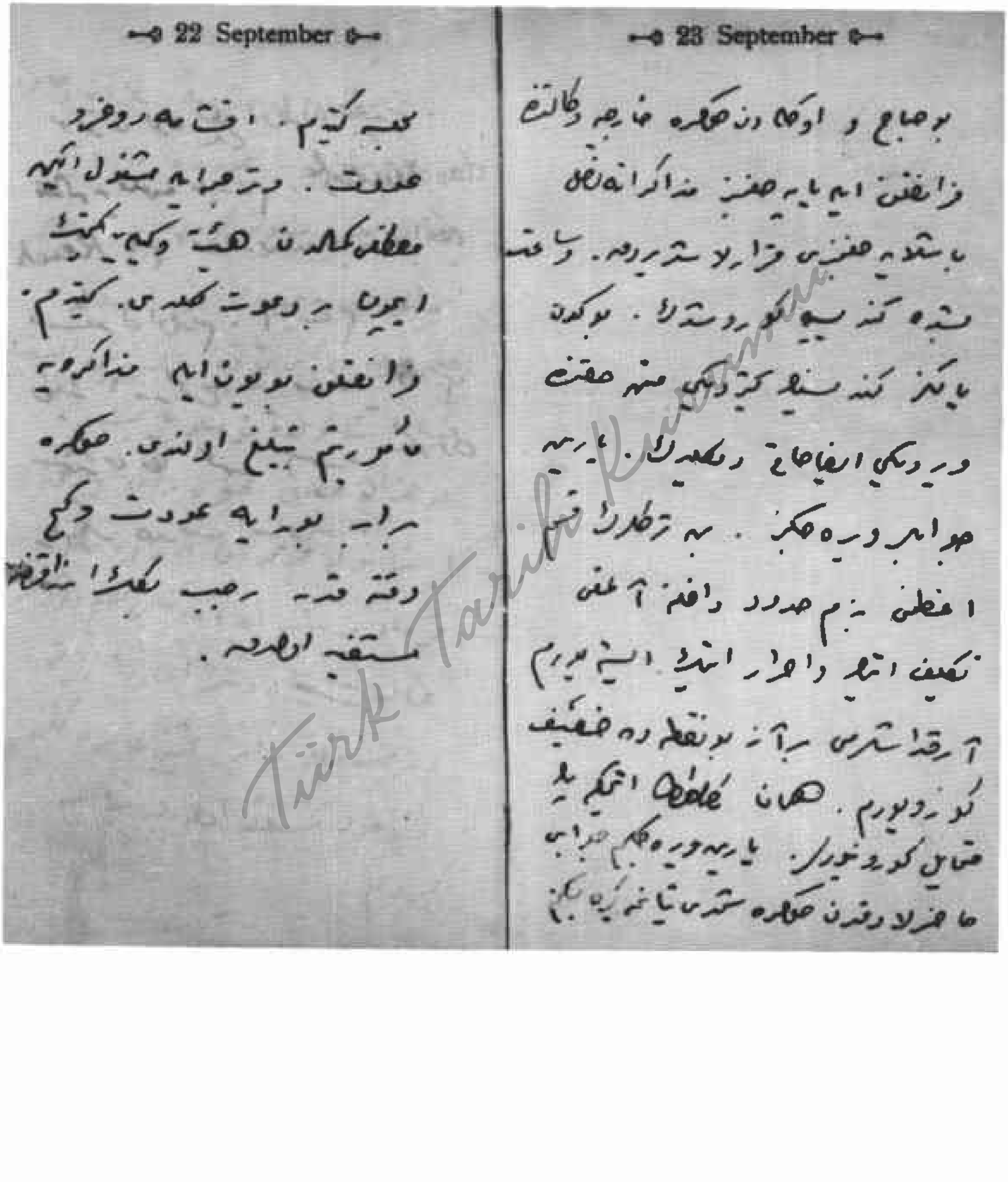
22 September

23 September

Türk Tarih Kurumu

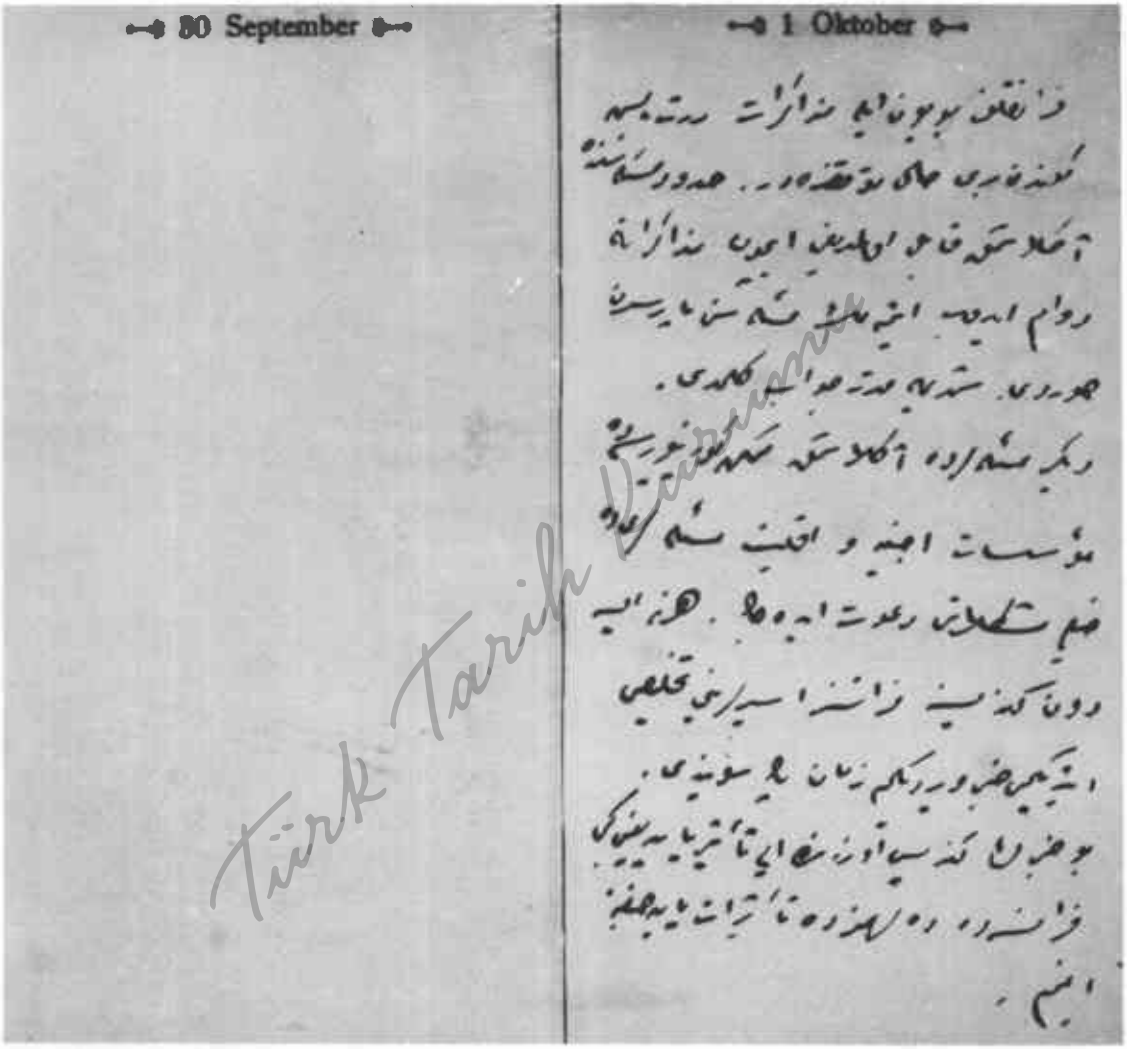

Türk Tarih Kurumu

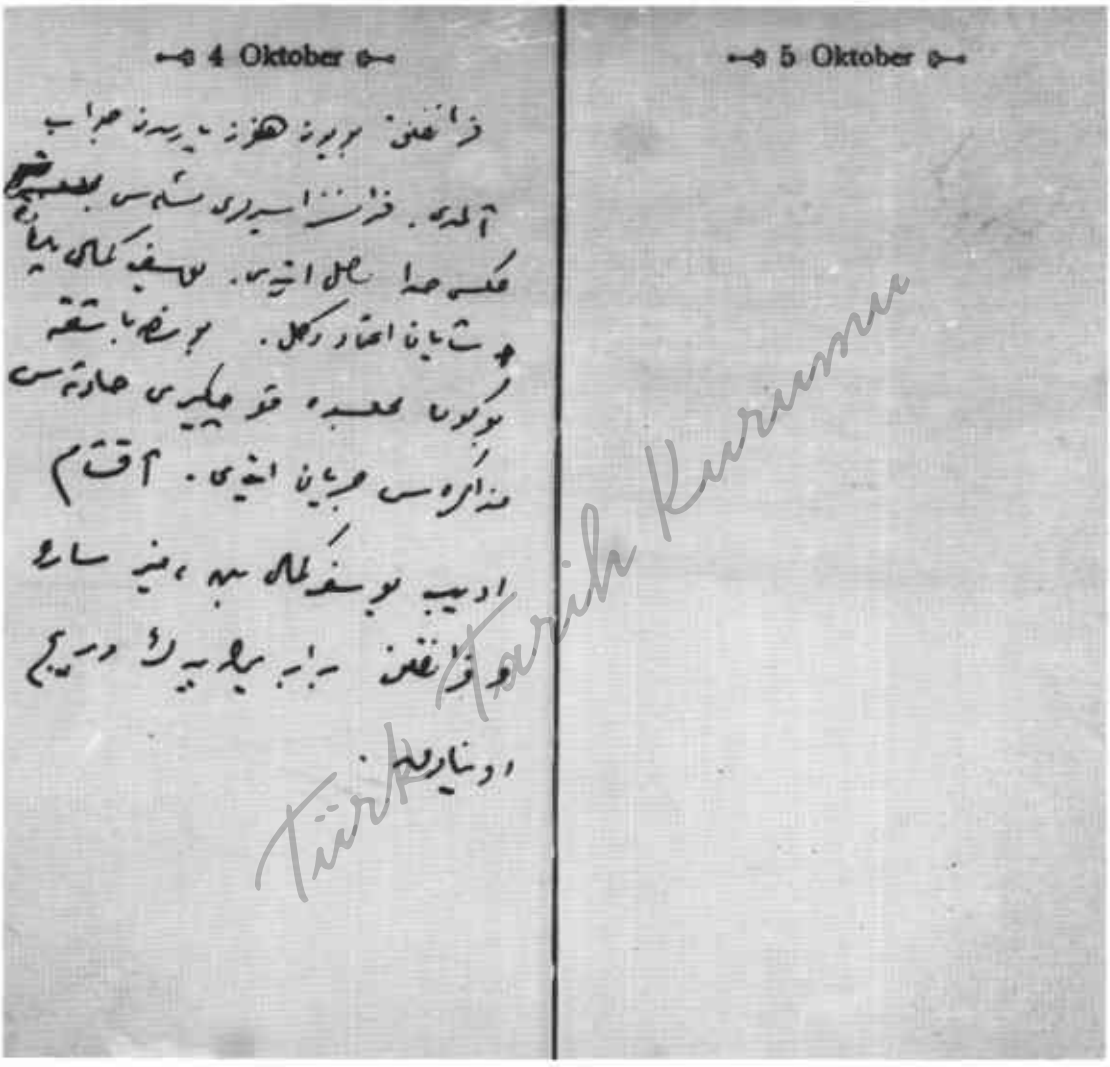

4 Oktober

5 Oktober

Türk Tarih Kurumu

10 Oktober

11 Oktober

Türk Tarih Kurumu

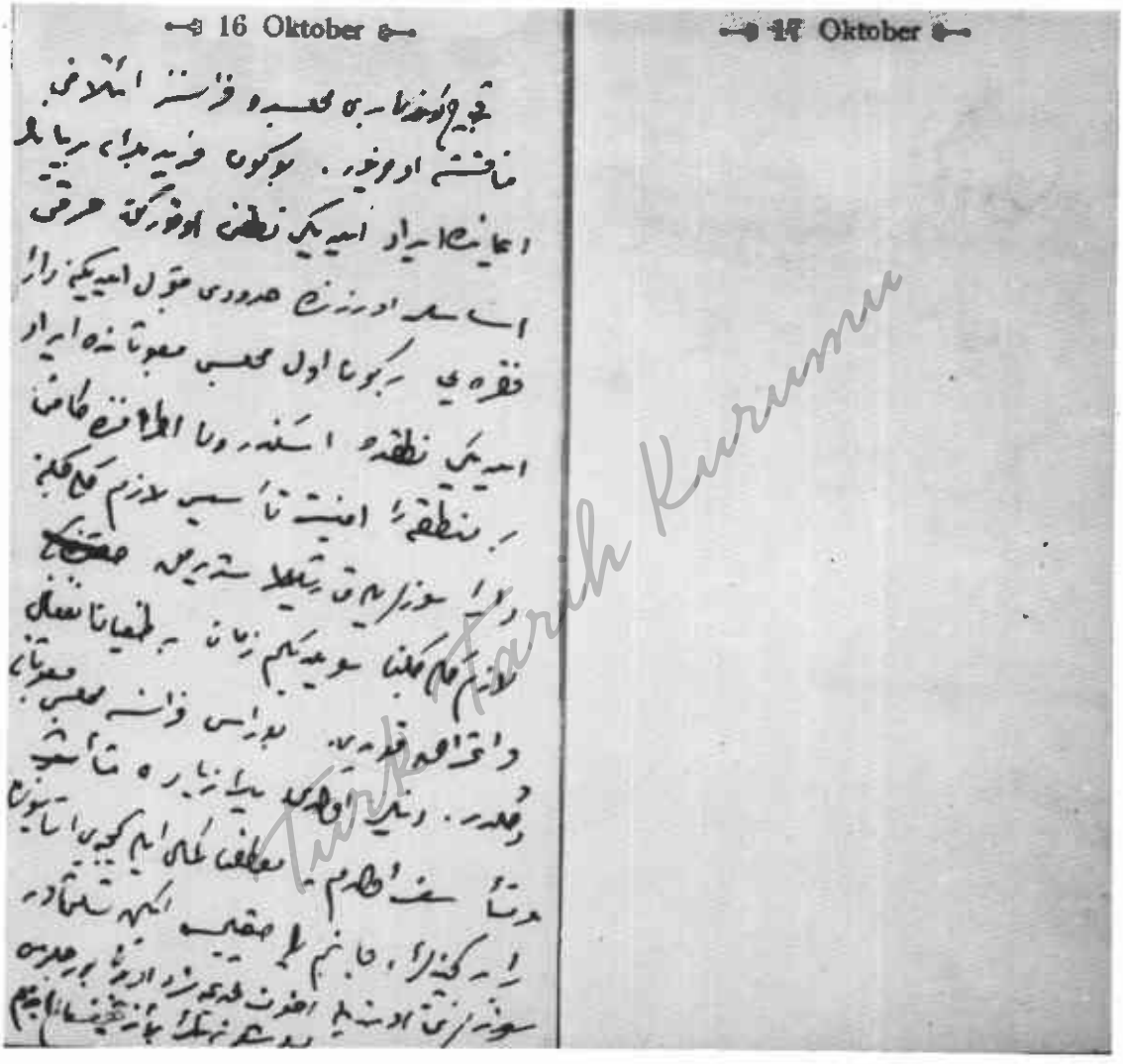

Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu